

bis

BIBLIOTEKSDEBATT FRÅN VÄNSTER

#2 2008

PRIS: 30 kr

UTGIVEN AV FÖRENINGEN BIBLIOTEK I SAMHÄLLE

Folkbildning på folkbibliotek? Yttrandefrihet och klimatfrågan. Ett kvartssekel i Västerbotten. Vad är ett folkbibliotek?

?

Innehåll bis nr 2 2008

4. Folkbibliotek skall vara stambord för alla skriver **Ingrid Atlestam** i en av sina notiser. Behövs ännu en blogg? Jo: *bisbloggen.blogspot.com*

6. Folkbildning – vad är det, och vad ska det vara bra för? Och skall folkbiblioteken ägna sig åt det? **Mats Myrstener** har läst om Boken åter i centrum från 1983.

8. Är det någon idé med folkbibliotek? Två svar i detta nummer: **Bengt Göransson**: *Folkbildning kan göra biblioteken självständiga inför makten.* **Per Sundgren**: *Vänsterintellektuellas smak skall inte vara norm*

10. Folkbildning och mänskliga rättigheter. När biblioteken engagerar sig för folkbildning demokratiseras och politiseras biblioteksverksamheten, menar **Siv Wold-Karlsen**

15. Ett kvarts sekel i Västerbotten. **Elsie Ekstedt** ser tillbaka på sitt yrkesliv i serien Bibliotekarie i samhället

22. När slutar X att vara teknik? Är allt som uppfinns efter du fyllt trettio är emot tingens naturliga ordning? **Kalle Laajala** funderar över (biblioteks-)teknikutvecklingen

23. Biblioteksfrågor på European Social Forum 2008 i Malmö. Lägesrapport.

24. Intellectuell frihet och vetenskapen om klimatförändring. **Paul Sturges** argumentar för biblioteken som kan ge tillgång till vetenskaplig information i tryckt eller elektronisk form av alla svårighets- och komplexitetsgrader.

Omslagsbild

Zara Bäbrebring verksam som frilansande illustratör och utbildad bibliotekarie. Hennes hemsida: www.zarab.se

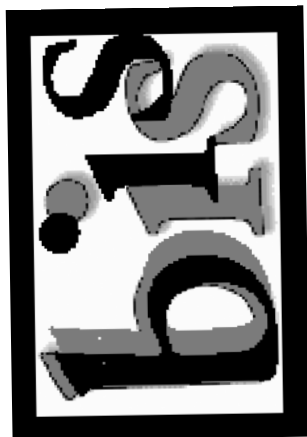
28. Några boktips med anledning av Israel-Palestina jubileet 1948-2008. **Mats Myrstener**

29. Vad är ett folkbibliotek? **Lena Lundgren** menar att bara om vi har en tydlig och allsidig beskrivning av vad vi och våra användare menar med ett folkbibliotek, kan vi ställa krav på att folkbiblioteken ska drivas kommunalt och avvärja försöken att privatisera

30. Vad är ett bibliotek? **Bengt Nerman** minns sina gamla bibliotek och undrar... och hoppas bis läsare skall ge honom ett svar.

31. Vänsterpartiet blandar ihop upphovsrätt och biblioteksersättning. **Siv Wold-Karlsen**

32. BiS insamlade 10.000 kr till Diakonias barnlitteraturprojekt i Palestina blir 100.000 genom ramavtal med Sida! Vart går pengarna?

Utges av föreningen Bibliotek i Samhälle
Tidningen utkommer med fyra nummer per år, indexerar i Artikel-sök
Redaktör och ansvarig utgivare:
Lennart Wettmark
Styrelse/redaktionsgrupp:
Ordinarie: **Mats Myrstener, Lennart Wettmark, Lena Lundgren, Christian Forsell, Anette Eliasson, Åse Hedemark**
Suppleanter: **Barbro Bolonassos, Berith Backlund, Ingrid Atlestam, Nick Jones, Jonas Aghed**

BiS' hemsida:
<http://www.foreningenbis.org>

Ekonomi:
Christian Forsell
Telnr. **046-141578**
Kobjersv. 9 A, 227 38 LUND
e-post:
christian_forsell@telia.com
Prenumerationer **150:-**
Institutioner **210:-**
(utanför Sverige: **220:-**)
Medlemskap (inkl.pren.) **190:-**
Studerande (inkl.pren.) **100:-**
Lösnummer **30:-**
Postgiro: **33 53 16-6**

Folkbildning och klimatfrågan

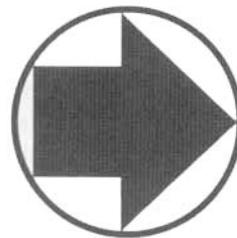
Förändras nu klimatet radikalt eller är det en tillfällig variation och larmet överdrivet?

Som lekmän är vi i grunden i händerna på experter. Vem kan man lita på? Mera källkritik säger någon. Yttrandefrihet säger Paul Sturges i det här numret. Yttrandefrihet som inbegriper även tvivelaktiga påståenden. Men också ett ansvar för vetenskapsmän, journalister - och bibliotek - att förmedla folkbildning.

T ex genom att delta i European Social Forum i Malmö. Läs om de biblioteksinitiativ som görs i Malmö - som t o m inbegriper Malmö stadsbiblioteks intresse att bidra.

Folkbildning behöver sin infrastruktur: biblioteket. Hur ett sådant systematiskt uppbyggnads- och utvecklingsarbete kan gå till vittnar Elsie Ekstedt i sin redogörelse för ett kvartsekel av biblioteksarbete i Västerbotten.

Folkbildning är också något av ett tema för detta nummer. I ett inlägg är Per Sundgren bekymrad över det medelklasspräktiga bibliotekets betoning av att läsa goda böcker. Arbetarklassen vill hellre spela fotboll. Mycket tyder på att vi alla behöver folkbilda oss i klimatfrågan - också med hjälp av bibliotekets böcker. Det skall nog gå att kombinera med både fotbolls-EM och litet eget spel i sommar.

I nästa nummer: Ulf Larsons biblioteksmemoarer, Hacer Manap om ett turkiskt biblioteks uppkomst och nedgång i Berlin och kanske en artikel från dig?

Manusstopp för nästa nummer är 1 september!

**I väntan på nr 3: kolla bisbloggen,
<http://bisbloggen.blogspot.com>**

Vad är BiS?

BiS grundades 1969 och är en biblioteksförening som arbetar utifrån en socialistisk grundsyn. BiS är ett forum för en biblioteksdebatt om bibliotekens sociala ansvar med tidskriften bis som sin främsta kanal. Enligt BiS är det bibliotekets uppgift att bevara och vidareutveckla demokratin genom att

- stödja yttrandefriheten och garantera tillgången till information som grund för opinionsbildning och samhällskritik.
- utgöra en offentligt finansierad och demokratiskt styrd institution som utvecklas i dialog med brukare och närsamhälle.
- arbeta uppsökande, läsförmedlande och vägledande i första hand för dem som riskerar att hamna på fel sida om den växande informationsklyftan
- aktivt erbjuda information och litteratur som utgör komplement och alternativ till det kommersiellt gångbara.

Medverka i bis!

Du är välkommen att skicka material till: Lennart Wettmark, Rosenbadsgatan 9, 652 26 KARLSTAD tel. 054-10 18 13
lennart.wettmark@gmail.com. Vanligen arvoderar vi inte artiklar

Tror Maud på tomten åxå?

Först la dom ner skolorna i glesbygden sedan la dom biblioteken och vårdcentralerna och.....

Men nu så hotar bensinbolagen att lägga ner bensinstationerna och då reagerar Maud Olofsson och börjar tala om bensinbolagens samhällsansvar!

Sedan när har det privata näringslivet ett samhällsansvar?

Klart att man kan privatisera och sälja ut hela den offentliga sektorn om man tror att kapitalismen har ett samhällsansvar! Eller är det så att man sålde ansvaret först, eftersom man inte tycks ha det kvar?

Lästips till Maud Olofsson och Alliansbröderna: Naomi Kleins Chockdoktrinen, eller är det kanske just den dom läst?

Information om saknad information

På <http://www.sweden.se/> kan man fortfarande söka info om Sverige på engelska, tyska och franska. Men den nödvändiga portalen, ingången till det offentliga Sverige, <http://www.sverige.se/> lades ner i början av mars. Regeringen anser inte att den längre behövs trots mer än 80.000 besök per månad och en utvecklings- och driftskostnad på 40 miljoner. Läs om detta häpnadsväckande beslut, det är väl den sista infon som går att få på den länk, som borde ha utvecklats till en verklig nationell portal på svenska och andra i landet vanliga språk, en motsvarighet till det danska <http://www.fnfo.dk/>

Varför inga protester? Räcker det verkligen med Google för att hitta rätt i den svenska byråkratin och politiken?

Tycker du bis kommer för sällan? Läs bis-bloggen under tiden!

Bisnotiser – nu även som blogg!

Välkommen till bisbloggen! <http://bisbloggen.blogspot.com/>

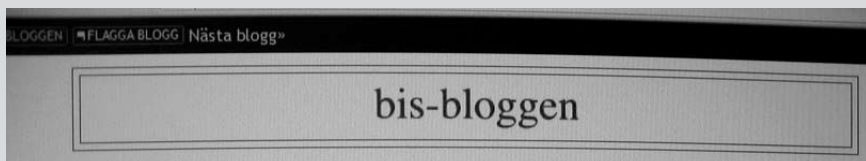
Varför ännu en blogg om bibliotek? Varför bidra till informationsöverflödet? Varför tro att någon skulle vilja blogga med bis? Jo, för det behövs en strimma rött på den klarblå himlen, ett hopp om att solen går upp igen över ett välfärdssamhälle med en stark gemensam sektor, ett samhälle byggt på solidaritet istället för konkurrens.

Ett samhälle där bibliotek är för alla, men inte för allt, där det skrivna ordet prioriteras, där varje bibliotek är fröet till ett kosmopolitiskt kulturhus.

Blogga fritt är stort, blogga rött är större!

Kommentera mera

Dessutom är det fritt fram att kommentera allt och alla på bisbloggen. Läs t ex Mats Myrsteners satir om Fredrik i Täby och Högste Fredrik och kommentera genom att berätta vad som egentligen händer med biblioteken i Täby. OBS! Det går bra att vara anonym!

Ur bloggen:

..Det var ju en ungdomsrevolt inte minst. En generationsprotest. Utbildningsrevolutionen i Sverige hade ju också medfört att tusentals barn från arbetarklassen kunde studera vidare till gymnasium och universitet. Det är inte minst socialdemokraternas förtjänst. Klassamhället såg ut att försvinna med den generella välfärden.

1968 kunde faktiskt studenter, pojkar och flickor, från borgerlig och proletär miljö mötas i demonstrationstågen. Det var ju en otänkbarhet femtio år tidigare....

Bibbiterkarien sa...

Min erfarenhet är att det är just medelklassens barn som är engagerade. AFA t ex består av en massa borgarklassungar.

Bibliotek på lek eller på liv och död?

Som bis utsända har jag avnjutit årets Halmstadskonferens i ett mycket dimmigt Tylösand. Inga dimmor lättade varken ute eller inne, men viss klarsyn infann sig ibland under dessa dagar fulla av kontraster, guldorn och sånt som var mera likgiltigt. En av konferensens absoluta höjdpunkter var Mustafa Cans slutanförande om nödvändigheten av böcker, läsning och bibliotek. Detta stod i bjärt kontrast till Eppo van Nispen från Delfts trendig biblioteksvision, att bibliotek bara handlar om att ha roligt, "plug and play". Förstår inte varför de bibliotek han beskrev överhuvudtaget ska vara skattefinansierade? De är avgiftsbelagda och har en annan ideologisk bakgrund än våra nordiska folkbibliotek. De är kanske mer att jämföra med andra kulturinstitutioner, som teatrar eller konserthus?

Samma rasister nu som då

BiS stod som medarrangör för en annan av konferensens höjdpunkter, seminariet "Schibboleth och gränsens politik" en föreläsning av Michael Azar, docent i idé och lärdoms historia. Han analyserade vårt behov av "den andre" att utesluta, dra gränser, dela in alla i utanför/innanför, vän/fiende etc. Enligt Michael har vi inte blivit ett dugg klokare genom årtusendena utan är alla mer eller mindre omedvetna rasister, fast vi nu ofta analyserar i termer av olika kulturer. Men vi har lyckats bygga institutioner, stifta lagar och skapa samhällen som i bästa fall motverkar och hämmar våra värsta tendenser att förtrycka och förnedra "den andre".

Att detta seminarium var uppskattat framgår av konferensens blogg <http://halmstadskonferensen2008.blogspot.com/>.

Folkbibliotek - Stambord för alla

Detta vårt förödande behov av att sluta oss samman i stammar, kulturer, samfund etc var just vad den norske marknadsföraren och samhällsdebattören Ingebrigt Steen Jensen tog fasta på som något mycket positivt, som han ansåg var det som biblioteket borde utnyttja i byggandet av sitt varumärke.

Min egen reflexion efter dessa två motstridiga budskap är att det är just folkbibliotekens unika komplexitet och mångfaldiga funktion som gör att de faktiskt kan klara av både ock. Det vill säga att vara öppna såväl för "stammar" som alla, ingen behöver utdefinieras som "den andre". Biblioteket rymmer såväl alla de som har sina stambord, vare sig det är på tidningsavdelningen, vid schackborden eller i något annat hemmahörn i biblioteket och de som inte vill, får eller kan höra till. Men vi måste bli mycket mer medvetna om vad som sker i det som synes ske för att kunna hålla biblioteket, i alla betydelser, öppet för alla.

Vi har knappast någon möjlighet att lägga oss i de tysta spel som sker vid val av plats och sällskap i biblioteket bland vuxna, oskrivna regler som inte blir uppenbara för oss mer än undantagsvis. Så minns jag mannen som efter flera år plötsligt ville förklara varför han ofta satt på barnavdelningen när han läste den turkiska tidningen. Jo, han var kurd och ville inte sitta vid samma bord som turkarna. Men det är ju just vid

ett sådant läsbord som "stamtillhörigheten" kan ifrågasättas och brytas upp, när samtal uppstår.

Tips till ny chef

I Storbritannien används massor av pengar från The National Lottery till kulturändamål, många institutioner har genom

åren byggts för de pengar som

medborgarna satsat på spellyckan. I Norge betalas bland annat "Den kulturelle skolesekken", ett stort utbud av kultur till alla skolor, av den norska motsvarigheten till Svenska spel.

Nu när Margareta Winberg blivit chef för Svenska spel, förutsätter vi att detta leder till att alla vinner, det vill säga att en del av överskottet från spelverksamheten går till kulturändamål, till exempel enligt den norska modellen som Tormod Gangflöt beskrev på Halmstadskonferensen.

Det inte bara ger mer kultur till barnen utan även många arbetstillfällen för kulturarbetare. Givetvis finns det massor av annan kultur som skulle kunna blomstra och få vingar genom lite spelpengar. Margareta Winberg säger sig vilja minska spelberoendet. Ett bra sätt är att öka kulturberoendet istället, använd vinsten till att göra kulturutbudet lika frekvent som ATG-ombuden

Förslag att fila på?

De som förespråkar fri fildelning gör i debatten allt oftare jämförelser med biblioteksersättning

och menar att detta med fildelningen ska lösas på liknande sätt. Vad menar de, ska bara svenska artister få ersättning, ska det gå via Stim? Vad säger Hollywood och de stora musikproducenterna om det? Det är som att jämföra äpplen och fåglar!

Sverige har med nöd och näppe och bara temporärt fått EUs "godkännande" av biblioteksersättningssystemet som ju är kulturpolitik, inte strikt ersättning till upphovsmannen. Att världens samlade copyrights-försvarare skulle godkänna något liknande för digitala media är helt osannolikt.

Att det inte är så lätt att har FörlagEtt fått erfara, det magra utbudet i Mediajukeboxarna växer sakta och de är väl knappast en långsiktig lösning på nedladdningsproblematiken, snarare en återvändsgränd.

Utgången datum?

Nu ska det plötsligt uppmärksammas att det är 40 år sedan maj-68. Stort reportage och "jag var med" berättelser i GP med mera och det är inte bara avbön som gäller utan även de gamla kufar som inget ångrar får vara med.

Har vi blivit historia, lagda till handlingarna? Kul att hitta livslevande museiföremål? Helt ofarliga, mer som djur på Skansen, än ett hot mot den bestående ordningen. Tänk om björnen bara sover! Misströsta inte, bis, detta barn av -68 gnetar på och så gör många andra!

Folkbildning – vad är det, och vad ska det vara bra för? Och ska folkbiblioteken ägna sig åt det?

Mats Myrstener

Årets BiS-seminarium på Bok- och Biblioteksmässan handlar om folkbildning och bibliotek med Ulla Forsén, Sven-Eric Liedman och Lars Sewilius Berg som samtalsgäster. Fredag 26 sept. kl 11- 11.45.

I den här och följande artiklar i numret aktualiseras ämnet.

Hade frågan ställts för femtio år sedan hade ingen förstått den. Det hade varit så självklart att frågeställaren förmodligen blivit utskrattad. Att folkbildning och folkbibliotek hört ihop ända sedan 1800-talet har nämligen tagits för givet. Idag är det inte riktigt så. Folkbiblioteket har fått så mycket mer att ta hand om än att bara "bilda folket". Liksom skolan, för övrigt. Fast skolan ju egentligen ska ägna sig åt "utbildning"? Och "folkbildning" då – det kan väl vara nästan vad som helst? 1983 gav BiS ut en antologi kallad Boken åter i centrum. Den handlade om "samverkan mellan folkbildning och folkbibliotek – igår, idag och imorgon". Själva boken var ett projekt som – kanske framförallt ekonomiskt – vållade en del turbulens inom föreningen. Men ämnet – folkbibliotek och folkbildning i samverkan – var inte särskilt kontroversiellt.

När vi nu valt att återigen fokusera på folkbildning, i ett kulturellt klimat av ett helt annat slag än det som rådde i början på 1980-talet, så kan det ändå vara intressant att återvända till antologin Boken åter i centrum till att börja med.

Före "folket" kom "bildningen"

I antologins förord tar redaktören Lars Junggren upp begreppet "bildning". För forna tiders folkbildare var begreppet en självklarhet. Medan "utbildning" sysslade med att bibringa färdigheter

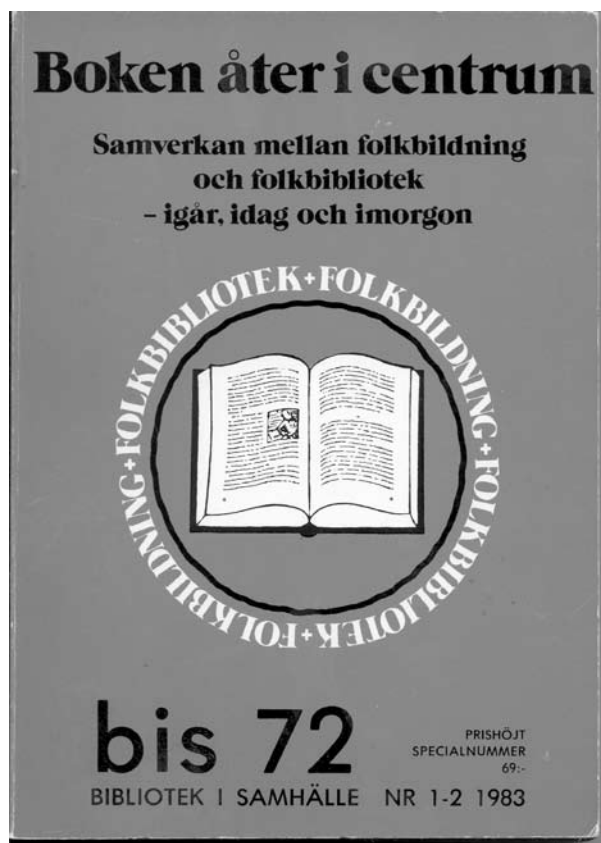
och insikter i olika ämnen och yrken, sysslade "bildning", enligt socialdemokraten Arthur Engberg med människans själva väsen, med "personligheten". Den är magneten i vars kraftfält fackkunskapens filspån

måste också känna oss själva, våra begränsningar, våra möjligheter. Med Kants ord, lyfta oss från omyndighet till högre höjder. Enligt Ohlsson: Bildad är man om man har ett vidare perspektiv på sitt liv, kan se det i ett

större sammanhang än det snävt vardagliga, om man kan se relationerna mellan sig själv och resten av världen, biosfären, andra människor – nu levande, längesedan döda, och framtida generationer. Bildning innefattar även handlingsberedskap och moraliska kvaliteter, i den personlighetsdaning som bildning tänks utgöra.

Bildning förutsätter alltså kunskap. Och bildningsfrågor var länge viktiga för arbetarrörelsen, ända sedan anarkisten och sexualupplysaren Hinke Bergegrens dagar. Till klassikerna hörde Ellen Key, viktig inte minst för kvinnorrörelsen, syndikalisten Elise Ottesen-Jensen (Ottar), litteraturhistorikern Erik Hedén, Hans Larsson, Oscar Olsson, ABF-aren Gunnar Hirdman, Brunnsviksläraren Alf Ahlberg. Ett klassiskt

citrat kommer från Rickard Sandler, under en period rektor för Brunnsviks folkhögskola. "Klasskampen" menade Sandler, gällde "ej brödet blott", men även "kulturen och människans karaktärsfostran". I studiecirklarna skulle ämnen diskuteras på jämlik nivå, som i ett samtal mellan jämställda, inte insupas i föredrag från en lärares skolkateder. För en

influeras och grupperas. Den omfattar själslivet i det hela. I dess mylla får karaktären sin växt och mognad. Där bygges personligheten upp.

Bildning är alltså formandet av människan som samhällsvarelse, skriver filosofen Ragnar Ohlsson. Det är ett slags allmän livsberedskap. Utan kunskap om samhället runt omkring oss är vi chanslösa. Men vi

folkbildare som Oscar Olsson var boken central som bildningsmedel, det var genom boken, inte minst skönlitteraturen, man inhämtade kunskaper och färdigheter, nya tankar och idéer. I hans studiecirkelverksamhet inom IOGT i Lund spelade boken en central roll.

Tre grundpelare

Folkbiblioteket hade en självklar roll i forna tiders folkbildning. Föreläsningen, biblioteket, och studiecirkeln var tre klassiska vägar att komma sig fram intellektuellt, inte minst om man tillhörde arbetarklassen. Inte minst viktig var, enligt Rickard Sandler, "medborgarbildningen", att känna till lagar och förordningar, hur samhället var organiserat, mina och dina rättigheter och skyldigheter, veta hur man röstade i val, veta skillnaden mellan demokrati och diktatur.

Idag har den gamla treenigheten förändrats i grunden. Föreläsningen hör väl möjligtvis universiteten till, studieförbunden ägnar sig idag lika mycket åt spånkorgsmålari, turistspanska, blomsterbindning och matlagning, som åt filosofi samhällskunskap och litteraturhistoria. Vad i allt detta som är "folkbildning" eller inte är svårt att säga. Kanske är det allt sammans? Praktik och teori. Det talas om att vi inte lär för skolan, utan

för livet. (Eller på latin: Non scholare sed vitae discimus, därav begreppet "livslångt lärande"). Och biblioteken då – ja något större samarbete med studieförbunden existerar nog knappast, utom kanske lokalt, lika lite i dag som 1983, när antologin Boken åter i centrum skrevs?

Samlandet av kompetenta skribenter i antologin är annars imponerande. Den alltid lika kloke Åke Åberg, som

avled 2004, skriver i en historisk tillbakablick att folkbiblioteken och folkbildningen nog gick skilda vägar redan någon gång på 1960-70-talet. Inte minst för att man inom folkbildningsförbunden i allt mindre grad kom att ägna sig åt just böcker. Bibliotekariernas största folkbildaruppgift ansåg han var i informationsdisken. Där man "utan stress (!) kan ägna sig åt den enskilde låntagaren". I skolbiblioteket skulle bibliotekarien kunna spela en stor roll. Dessvärre saknar de flesta skolbibliotek utbildad personal, såväl 1983 som 2008.

En annan författare i antologin, före bibliotekschefen i Örebro Ants Viirman, uppmärksammade i en framblickande artikel framsynt bibliotekets möjlighet att suga upp nya grupper och idéer i sin verksamhet: Miljögrupper, fredsgrupper, kvinnojourer, lokala aktionsgrupper, ungdomsgrupper. Sven Lindqvists skriver om "Gräv där du står", aktuell 1983, och ABF:s förbundssekreterare Egon Jonsson om läsförbättrings åtgärder inom fackföreningsrörelsen, där folkbiblioteket hade – och har – en självklar plats. (Men tydligen inte i Brunnsvik, som nu ska säljas till högstbjudande av den kulturfientliga arbetarrörelsen.)

Nya perspektiv på folkbildningen

Idag finns det en diskussion om vad begreppet bildning innebär för vår tid, men diskussionen om folkbildning, som tillsammans med folkskola och folkbibliotek en gång ansågs vara förutsättningen för vår demokrati, är påfallande tyst. Men vad är folkbildningens uppdrag idag? Och vad är "folkbildning" idag?

Klart är att med de nya tekniska hjälpmedlen som Internet inneburit har möjligheterna aldrig varit så goda för att sprida information och kunskap, för att sprida "folkbildning" i ordets vida och bästa bemärkelse till ett mycket stort antal människor, i Sverige och i andra länder. Och folkbiblioteken borde ha en stor uppgift i att lära ut sökvägarna!

Bernt Gustavsson särskiljde i sin avhandling på tre olika typer av bildningssyn inom arbetarrörelsen: den "klassiska" skolbildningen, "medborgarbildningen" (se ovan), och det av Oscar Olsson förordade mer individualistiskt inriktade självbildningsidealet. Vad gäller medborgarbildning kan man nog säga att folkbiblioteket fortfarande har en given plats, en plats för kommunal information, debatt, som mötesplats, och som lokal vid t.ex. val till kommun och riksdag.

Att "lära känna sig själv" (Olssons gamla självbildningsideal) är en process som kanske kan liknas vid det idag så populära uttrycket "livslångt lärande"? Det vi möter dagligen vid informationsdisken i våra bibliotek i mötet med låntagare i alla åldrar? Liksom man kan utveckla detta i diskussion med andra i en studiecirkel, där biblioteket kan stå för lokalerna och mötesplatsen, så kan man självfallet utveckla det över bibliotekets disk, eller på vandring mellan bibliotekets hyllor i det viktiga och slumpartade mötet med all världens litteratur, både skön- och facklitteraturen, som Sven-Eric Liedman talat så insiktsfullt om. Utbildningsväsendet och det livslånga lärandet är båda självklara som begrepp och samarbetspartners för folkbiblioteken. Men vilken roll, kan, bör eller ska folkbiblioteken spela i ett framtida folkbildningsarbete? Om detta ska några artiklar handla under året i bis.

1. Hur definierar du folkbildning idag? 2. Är det ett användbart begrepp? 3. V

Är det någon idé me

Bengt Göransson: Folkbildning kan göra biblioteken självständiga inför makten

Folkbildningsbegreppet – svar på tre frågor

Hur definierar du folkbildning idag?

Folkbildningsbegreppet kan naturligtvis definieras på skilda sätt – för egen del vill jag gärna göra det genom att beskriva det i två perspektiv, den enskildes och samhällets. För den enskilde är det viktigt att ha ett förhållningssätt till studierna och kunskapssökandet som utgår från respekt och ödmjukhet: insikt om att det finns kunskaper utanför honom själv som är värda att söka, respekt för dessa kunskapers värde och medvetenhet om att kunskaperna inte utan möda kan tillägnas. Det är givetvis bra – antagligen nödvändigt – att var och en också har tillräckligt mycket av självtillit och självrespekt, men denna tillit måste framförallt gälla den egna förmågan att lära sig det nya, inte en föreställning att man redan kan allt.

Att inse hur lite jag vet men våga tro att jag kan lära mig mera och att det jag inte vet är värt att söka – det kan sägas vara folkbildningsbegreppet beskrivet i den enskilda människans perspektiv.

I det generella, samhälleliga perspektivet innehåller folkbildningsbegreppet strävanden efter delaktighet och jämlikhet. Ett samhälle där alla har samma rättigheter blir inte jämlikt om inte medborgarna gemensamt strävar efter att ge envar möjlighet att få del. Det jag själv funnit värt att söka bör jag söka dela med mig av. Fortbildningssträvandena blir därför i hög grad "missionerande". I dagens samhälle kan den ambitionen bilda kontrast till mycket av den utbildningsverksamhet som bedrivs, inte minst inom företag och kommersiellt, där syftet med utbildningen är att ge den studerande exklusiva kunskaper, där man till och med skapar barriärer genom särskilda språk och koder för att möjliggöra för den invigde att skydda sin exklusivitet.

Folkbildning är därför bara de bildningssträvanden som är generella, öppna, utåtriktade, demokratiska. I verksamheter där det av naturliga skäl måste finnas specifika yrkeskoder, exklusiva inslag – läkaryrket är ett gott exempel – kan folkbildningssträvandena ändå ges plats.

Foto: Mårten Gudmundhs

Är det ett användbart begrepp?

Med hänvisning till det sagda vill jag hävda att det i första hand är ett nödvändigt begrepp.

Vilken roll anser du att folkbiblioteken bör, ska eller redan har i folkbildningen?

Biblioteken spelar en avgörande roll, och de bör därför se upp med en tendens till anpasslighet som man emellanåt kunnat se, som när de på 80-talet lanserades som "kommunala informationsaggregat". Folkbildningsambitionen kan stödja bibliotekens självständighet inför makten.

Bengt Göransson har tidigare varit kulturminister och är nu bl a verksam i ABF Stockholm

vilken roll anser du att folkbiblioteken bör, ska eller redan har i folkbildningen?

Med folkbibliotek?

Per Sundgren: Vänsterintellektuellas smak skall inte vara norm

FOLKBILDNING OCH BIBLIOTEK

Arbetarrörelsen har i allt väsentligt utgått från att den goda kulturen och bildningen finns och ska spridas till folket. Detta har kallats för folkbildning. Som kulturpolitiker har jag själv under många år arbetat i denna anda. Trots alla goda ambitioner måste jag ändå konstatera att den kulturella segregationen består. Den arbetarklass som via skatten finansierar det offentligt stödda kulturlivet deltar i liten grad i detta kulturliv. Detta gäller också på biblioteksområdet. Biblioteken är våra överlägset mest besökta kulturinstitutioner. Mer än hälften av befolkningen är mer eller mindre flitiga besökare på våra folkbibliotek. Men stora delar av arbetarklassen saknas bland besökarna. Detta är det stora och helt överskuggande problem som vi som vänstermänniskor borde reflektera över. Varför besöker så få arbetare biblioteken?

Kanske för att de gör något som de tycker är roligare. Spelar fotboll, ser på TV eller promenerar i skogen. Genom studier har vänsterintellektuella förstått att människor i olika samhällsklasser har olika intressen och lever olika liv. De talar inte samma språk, rör sig inte på samma sätt, klär sig olika och inreder sina hem på olika sätt. Dessa skillnader respekteras också i regel. Utom på ett område: den estetiska kulturens. På detta område ska dessa vänsterintellektuellas egen smak vara norm. Eftersom de älskar att läsa böcker bör också alla andra läsa böcker, ju fler desto bättre, och inte vilka böcker som helst utan de rätta böckerna. I själva verket har denna inställning – att några är upplysta och att andra måste upplysas – varit förhärskande på kulturområdet från höger till vänster. Jag är övertygad att denna inställning bidragit till och fortfarande bidrar till att upprätthålla kulturella klyftor.

Vad skulle det innebära för biblioteken om det inte var författarna och böckerna utan medborgarna som var utgångspunkten? Som jag ser det skulle en viktig konsekvens vara att vi såg biblioteken som en plats för möten mellan människor med skilda intressen och åsikter. Sådana demokratiska mötesplatser blir det allt mer ont om i vårt samhälle. Men då måste också alla känna sig

välkomna. Inte bara de som vill låna sk kvalificerad skön- eller facklitteratur, utan också de som vill lyssna på musik, se på film, surfa på nätet, spela spel eller bara träffa kompisar, få en pratstund och kanske fika. Detta innebär ingen som helst degradering eller nedvärdering av litteraturen. En första förutsättning för att ett möte med litteraturen på biblioteket ska äga rum är steget över tröskeln. Att få allt fler att ta detta steg ser jag som uppgiften. Och det är inget misslyckande om besöket inte leder till att böcker lånas, även om det förstås skulle glädja mig på samma sätt som det skulle glädja mig om fler bokläsare spelade fotboll. Ur det medborgarperspektiv, som jag anser att en modern folkbildning bör göra till sitt, är alltid deltagandet viktigare än en absolut "jämläk biblioteksstandard" och "kvalitetsurval".

Per Sundgren disputerade 2007 på avhandlingen *Kulturen och arbetarrörelsen*. Kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander. Utgiven på Carlssons bokförlag

Folkbildning och mänskliga rättigheter

Siv Wold- Karlsen

När folkbildningsrörelser engagerar sig för demokrati och mänskliga rättigheter innebär det en demokratisering och politisering av bildningen. När biblioteken engagerar sig för folkbildning, demokratiseras och politiseras biblioteksverksamheten. Folkbildning som begrepp och historisk företeelse ger dock artikelförfattaren en del bekymmer.

”Den gamla folkbildningstraditionens uppgifter när den var som bäst var inte kultur i och för sig utan att hjälpa till att forma självständigt tänkande och handlande medlemmar av ett medmänskligt samhälle”

Det är **Arne Skårman** som skriver detta, i bis 1972:17. I samma bis-nummer försvarar Birgitta Forsman folkbildning generellt och bibliotekens folkbildningsuppgift speciellt. De som anser att biblioteket endast ska vara en service-institution, skriver **Birgitta Forsman**, betraktar också folkbildning som något förlegat, omodernt och löjligt, men: *Jag tror att det finns ett oerhört stort behov av folkbildning, och då menar jag behov ur samhällets och hela världens synpunkt. En som har insett detta är Georg Borgström. Han har i flera år sagt, att det är alldeles nödvändigt med en genomgripande folkbildning. Vanliga människor måste bli mycket mer kunniga, mycket mera fria från fördomar för att kunna vrida tiden rätt igen.*

Georg Borgström (1912-1990) var tvärvetenskapare med växtfysiologi, ekonomisk geografi och livsmedelsteknologi som huvudområden. Han har publicerat mängder av vetenskapligt och populärvetenskapligt material, och har varit en engagerad och kunnig kritiker av den gröna revolutionen.

Den gröna revolutionen startade på 1940-talet, finansierades av Rockefeller och Ford Foundations, och var tänkt som ett alternativ till sociala revolutioner. Om man snabbt kunde öka matvaruproduktionen,

mätta de hungrande och utrota världssvälten, då skulle också kraven på politiska och ekonomiska förändringar försvinna.

Omkring 1968 kom genombrottet för den gröna revolutionen, och man lyckades korsa fram supergrödor av ris och vete. Men de mångdubblade skördarna förutsatte mångdubblad förbrukning av vatten, och vatten är en bristvara. I länder där man provade ut den gröna revolutionen, kontrollerades dessutom vattentillgångarna av storgodsägare.

Konstgödselproduktionen, som också var en förutsättning för den gröna revolutionen, kontrollerades av USA-kapital.

I böcker som *Jorden – vårt öde: kan en permanent världshunger avvärjas?* (1953) *Gränser för vår tillvaro* (1964) *Överflödets kris* (1966) *Flykt från verkligheten – fem föredrag om u-landsfrågan* (1969) pekar Borgström på att jordens resurser är begränsade. Vi kan inte satsa på evig tillväxt, och heller inte lösa världens matproblem med en bioteknologi som inte tar hänsyn till människor och miljö. Vad världen behöver är ekologi och rättvisa.

Norman Borlaug, växtförädlare och anhängare av den gröna revolutionen, argumenterade för att använda maten som ett medel för att upprätthålla lugn, ordning och Pax Americana. Den norska Nobel-kommittén övertygades av Borlaugs fredsargument, och 1970 gav man honom Nobels fredspris för den gröna revolutionen. Men den gröna revolutionen ledde inte till att de fattiga och hungrande fick mer mat, endast till att de rika kunde frossa mer, skriver Hartvig Sætra i PaxLexikon, 1979. Borlaug fick

fredspriset men Borgström fick rätt, och Borlaug blev en av ”kapitalismens glömda hjältar”.

Nu har den gröna revolutionen återuppstått som kapitalismens räddare ur miljökrisen. På World Economic Forum 2008 argumenterade gruppen Business Alliance Against Chronic Hunger för en grön revolution kopplad till produktion av biobränsle. Det som på 1960-talet skulle mätta människor ska nu föda bilismen.

Av detta kan vi kanske lära att affärsvärlden behöver mer folkbildning, och/eller att vi haft för stora förväntningar på folkbildningen: Med dess hjälp ska tiden vridas rätt och hela världen bli ett medmänskligt samhälle.

Folkbildning och mänskliga rättigheter

Folkbildning har bidragit till att skapa ett mänskligare och mera demokratiskt samhälle. Inte minst i egen folkrörelse-regi har folkbildning varit ett viktigt verktyg när människor, som individer och kollektiv, har gått från att vara undersåtar till att bli medborgare. Som Arne Skårman tror jag därför att demokratiseringen, samspelet mellan folkbildning och folkstyre, var, är och förblir det bästa och viktigaste i folkbildartraditionen.

Birgitta Forsman skriver om samhällets och hela världens behov av folkbildning; jag håller med. Vi behöver mer internationalism i folkbildning, flera internationella perspektiv, kontakter och samarbete, och inte minst bör medborgarskap och medborgerliga rättigheter vidgas i riktning världsmedborgarskap och mänskliga rättigheter.

I ett informationshäfte från EU-upplysningen läser jag att alla som är medborgare i ett EU-land också är EU-medborgare. Det är en formell utvidgning av medborgarskapet som snarare hotar än främjar demokrati och mänskliga rättigheter. EU river gränser EU-staterna emellan, men bygger samtidigt en allt högre gränsmur omkring EU. Inom EU finns det icke-medborgare som kan ha bott och arbetat hur länge som helst i EU-området utan att erkännas (fulla) sociala och politiska rättigheter. Som Viking-Line och Vaxholm/Laval-domarna (från december 2007) visar, främjar EU dessutom olikabehandling EU-medborgare emellan. Principen om likabehandling och samma lön för samma arbete, gäller inte längre, och EU:s principiella hållning är: Det är fint med demokratiska rättigheter, bara de anpassas och underordnas företagets affärsintressen.

Mänskliga rättigheter är, i lika hög grad som medborgerliga rättigheter, socialpolitiska konstruktioner. Såväl franska revolutionens som FN:s deklarationer om mänskliga rättigheter är politiska beslut, och när folkbildningsrörelser engagerar sig för demokrati och mänskliga rättigheter, innebär det en demokratisering och politisering av bildningen. När biblioteken engagerar sig för folkbildning, demokratiseras och politiseras biblioteksverksamheten.

I sin 1972-artikel diskuterar Birgitta Forsman beskyllningarna att folkbildning på biblioteken innebär att biblioteksbrukarna utsätts för påverkan och indoktrinering: *För det första vill jag då säga att man måste göra en distinktion mellan att påverka i en viss åsiktsriktning och att påverka till aktivitet och kritik. Det är framförallt det senare jag tycker är väsentligt. Men sen måste jag ju säga att jag har ingenting emot en indoktrinering som syftar till godhet och medmänsklighet.*

I bis 2008:1 ställs tre frågor om folkbildning, och den första är: Hur definierar du folkbildning idag?

Mitt försök till svar på vad jag tror folkbildning kan och bör vara är: En god blandning av vetenskap och politik; en möjlighet att förhålla sig kritiskt och kunna ifrågasätta, utan att förfalla till värdenihilism och passivitet.

Kritisk aktivism är vad som skiljer

(min idealbild av) folkbildning från (min niddbild av) allmänbildning och vuxenutbildning: Allmänbildning tenderar att bli ytlig och ointressant, eftersom den förutsätter att man kritiklöst tar till sig vissa sociokulturella värderingar. Vuxenutbildning tenderar att bli instrumentell, eftersom den huvudsakligen syftar till att göra oss anställningsbara.

Folkbildning är inte synonymt med allmänbildning, och kan heller inte reduceras till vuxenutbildning. Folkbildning behövs, både som begrepp och praktik, så på den andra bis-frågan, om folkbildning är ett användbart begrepp, svarar jag ja. Fast det är definitivt inte ett lätthanterligt begrepp. Varken folk eller bildning är entydiga begrepp, och det blir inte enklare av att vi sätter ihop det till folkbildning. Att det är ganska komplicerat, visar sig bland annat i att det är så svårt att översätta folkbildning till andra språkområden. Själv lyckas jag knappt översätta det till norska.

Bildning och upplysning

Jag tror det svensk folkbildning handlar om är universellt och allmängiltigt och finns i olika former världen över. Samtidigt tror jag den svenska folkbildningen är rätt unik, inte minst på grund av treenigheten: folkrörelser-folkbildning-biblioteksverksamhet.

Från och med 1912 kunde folkrörelsernas studiebibliotek få statligt stöd, förutsatt att de tillhörde en riksomfattande organisation med minst 20.000 medlemmar samt var öppna och gratis för alla. Att ABF bildades samma år, berodde därför i hög grad på att man ville säkra studiebiblioteken statligt stöd. 1912 styrdes svenska kommuner enligt principen: Ju mer pengar desto fler röster. Mellan 1907 och 1918 fanns det en 40-gradig skala som gav de rikaste 40 röster var, medan de fattigaste inte hade några röster alls. 1869-1907 hade skalan varit 100-gradig, och innan 1869 fanns inget tak alls. De rikaste, och även deras firmor och bolag, kunde ha hur många röster som helst. På 1860-talet sitter bröderna Dickson, som blivit rika på att skövla skog i Värmland och Norrland, i Göteborgs stadsfullmäktige med nästan två tusen röster var. Samtidigt bedriver de välgörenhet, bygger bostäder och

upprättar bibliotek, Dicksonska folkbiblioteket, huvudsakligen för arbetarklassen.

Arbetar- och nykterhetsrörelserna ansåg att biblioteken var en samhällsuppgift, men av goda skäl var de ovilliga att låta aktiesällskapet svenska kommuner överta all biblioteksverksamhet.

1921 fick Sverige allmän och lika rösträtt. Både kvinnor och män fick rösta, och ingen kunde längre ha mer än en röst, fast fortfarande fanns det ekonomiska rösträtthinder. Först 1945 fick de som gått konkurs eller var beroende av socialhjälp, behålla rösträtten.

1931, när ABF:s norska syskonorganisation AOF grundades, hade Norge sedan 1898 haft allmän rösträtt för män, och sedan 1913 också för kvinnor; någon graderad rösträtt hade man aldrig haft, och 1935 kom den första bibliotekslagen.

Biblioteksverksamhet blev därför aldrig någon folkrörelse-sak på samma konkreta sätt som i Sverige, där ju folkrörelse-biblioteken länge fungerade parallellt med de kommunala.

ABF är förkortning för Arbetarnas Bildningsförbund. Bildning heter på norsk dannelse, men AOF är förkortning för Arbeidernes Opplysningsforbund, inte för Arbeidernes Dannelseforbund, och folkbildning heter på norsk folkeopplysning.

Dannelse ger mig så starka vett-och-etikett associationer att jag inte ens kommit på tanken att sätta ihop det med folk, men i en intervju med Ali Esbati, där han jämför svenska/norska folkrörelser/folkebevegelser, läser jag: *I begge landene har folkebevegelserne, og da særlig arbeiderbevegelserne, vært sentrale bærere av kunnskap, kultur og dannelse. De organiserte folkelige bevegelserne har alltid hatt en idé om "folkbildning" – folkedannelse – i ordets rette, bokstavelige forstand. Kanskje litt mer uttalt i Sverige.* (Morgenbladet, 22 februari 2008)

Folkeopplysning/Folkbildning

Historiskt-ideologiskt hör folkeopplysning ihop med upplysningen, inte minst Diderot och encyklopedin verkar det som. Många uppslagsverk finns det i Norge, och arbetarrörelsen har dessutom gett ut sina egna, alternativa lexikon: Arbeidernes leksikon på 1930-talet, PaxLeksikon på 1980-talet.

Folkbildning hänger väl mer

ihop med tysk romantik och bildningstradition, med Humboldt och hans universitets- och bildningsideal: Det fria studievalet och den fria folkbildningen, med arbetsformer som seminariet och studiecirkeln. Folkrörelserna hävdade att de behövde sina studiecirkelbibliotek av samma skäl som universiteten behöver sina forskningsbibliotek: Biblioteken är ett nödvändigt redskap för ett fritt och självständigt kunskapssökande.

Intervjun med **Ali Esbati** ingår i en artikel-serie om kulturen, folket och eliterna, som tidningen *Morgenbladet* publicerade februari-mars 2008.

Helge Jordheim, som intervjuas om den tyska bildningstraditionen, säger bland annat:

Som så veldig mye annet i tysk historie, har også dannelsen et janusansikt, dels som et opphav til Tysklands viktigste bidrag til verdenskulturen, dels som en av mange veier som leder inn i nasjonalsosialismen. Fordi tyske intellektuelle og egentlig hele det

tyske borgerskapet valgte dannelse og kultur over politikk, sto de maktløse overfor nasjonalsosialismen.

Upplysningen har också ett janusansikte, och västvärlden har med ohygglig lätthet förenat upplysningsidéer med kolonialism och rasistiska massmord.

Folk är heller inget enkelt begrepp.

När **Valfrid Palmgren** 1911 lade fram sitt förslag till svensk bibliotekspolitik, ville hon ersätta folkbibliotek med allmänna bibliotek. Hon ville ha bort ordet folk eftersom det hade fått en bibetydelse av proletariat, som det nog tyvärr kommer att behålla. Samtidigt skriver hon uppskattande om biblioteken, public libraries, i USA som gjort det till sin uppgift att fostra det amerikanska folket till goda medborgare.

Palmgren besöker USA i början av 1900-talet. På slutet av 1800-talet hade man här infört registreringslagar och rösträttstest som syftade till att de farliga och obildade klasserna inte skulle få medverka i valen. Lagarna

och testen drabbade stadsproletariatet i nordstaterna och Mellanvästern, men värst och längst drabbades afroamerikaner i sydstaterna.

Folk har många dimensioner, klassnations- och rasmässiga, och kan både inkludera och exkludera

1914 antog Sveriges riksdag en utlänningslag som definierade zigenare som icke önskvärda i landet, och därmed utdefinierade och exkluderade man romer-zigenare från den svenska folkgemenskapen. Lagen upphävdes först 1954, och då hade nazismens sätt att definiera och utdefiniera folk, gjort de tyska folkorden suspekta och svåränvändbara.

Också på skandinaviska balanserar folk-orden mellan att inkludera och exkluderar: folkhem och folkpension, dansk folkeparti och folktopartiet-liberalerna. En folklik politiker är bättre än en populistisk, pöbel är negativt och populär är okej.

Sammansättningar som folkbibliotek och folkbildning uppfattar jag som så inkluderande att också det rika och mäktiga folket som

Studiecirkel i Larv 1940. Foto från Bildarkivet, Västergötlands museum

samlas på World Economic Forum-möten omfattas. Också de har rätt till folkbildning, fast de tackar kanske nej, och tycker att en bra utbildning och lite borgerlig allmänbildning är mer än tillräckligt.

Bildning ett icke-begrepp?

Bildning och folkbildning I bis 1983:1-2, som är ett specialnummer om folkbildning och folkbibliotek, tar Lena Johansson upp förhållandet mellan bildning, folkbildning och utbildning. Hon hävdar att man i Sverige helst talar om utbildning, och måste man säga något om bildning så talar man hellre om folkbildning än om allmänbildning, eftersom allmänbildning misstänks vara ett klasstecken, jämförbart med etikett och något som bör dämpas istället för att uppmuntras. 25 år senare, i radio-programmet Filosofiska rummet, hävdar **Göran Greider** att idag är bildning ett icke-begrepp. Bildningen försvann nån gång på 1960-talet, och de bildade klasserna har nu ersatts av den kreativa klassen.

Men parallellt med Filosofiska rummet, vårvintern 2008, pågick en intern-borgerlig kulturdebatt i radioprogrammet Obs! Här stod marknadsliberalism mot kulturkonserverism, och man kunde höra kulturkonserverna tala om värdet av att ha nycklarna till Jerusalem, Aten och Rom. I DN kunde man läsa att bildning är det finaste man kan äga, och i GP (10. januari 2008) försvarade och förklarade kulturminister **Lena Adelsohn Liljeroth** regeringens politik, och journalisten **Gabriel Byström** kommenterade:

Statens ansvar är främst att se till att kulturarvet bevaras för framtida generationer. Det är en enkel prioritering att snarare säkra omhändertagandet av värdefulla föremål än att låta vuxna få betrakta dessa "gratis".

Mångfaldsmål, yttrandefrihetsmål, demokratimål, kulturens egenvärde – allt sådant försvinner i horisonten när kulturministern prioriterar.

Bildningsideal

I bis 1983:1-2 diskuterar man bildningsideal, och **Thorbjörn Holmgren** skriver om Drömmen om ett marmorskimrande Hellas. I den drömmen fanns det mycket

pietetsfull omvårdnad av kulturarvet, men liten förståelse för nymodiga kulturyttringar som film, jazz, modern konst och socialrealistisk arbetarlitteratur. Många folkbildare, skriver Holmgren, kunde se tillbaka på en barndom i välbeställda bondehem, mera sällan i torparstugor eller statarlängor. På deras kartor fanns därför antikens Hellas, Goethes Weimar – och Hazelius Skansen, eftersom det var den gamla bondekulturen som fick representera det svenska kulturarvet. Kulturarvet definierades framförallt som den stora, tidlösa och allmänmänskliga konsten, och vägen till Platons Aten var kort, men vägen till samtida metropoler som Berlin, Paris – och Stockholm, var desto längre. I radioprogrammet 2008 tar Göran Greider också upp ABF:s antika bildningsideal och hävdar att det var en katastrof, inte minst för kunskapstörstande autodidakter som ville förhålla sig till sin egen tid, och kanske själva uttrycka sig i litteratur och konst.

Svenska folkbildare på 1920- och 1930-talet förhöll sig kallsinnig inför människornas egen lust att skapa, inför amatörverksamheter av olika slag, skriver Thorbjörn Holmgren, men fackföreningspressen publicerade vardagsskildringar skrivna av amatörförfattare, och folkrörelsebiblioteken fortsatte att köpa in och låna ut socialt och politiskt engagerad litteratur.

Det norska AOF, som började sin verksamhet på 1930-talet, arbetade mycket med amatörteater, förmedlade film och spelade in film, arrangerade konstutställningar, arbetade med radio och hade, förutom studiecirkel och kvällsskolor, en Socialistisk Dagskole och uppgiften att vara en del av arbetarnas socialistiska klasskamp.

Det är troligt att AOF:s, lika lite som ABF:s kultursyn var särskilt avantgardistiskt, men det finns ju annat än (fin)kultur att hämta i den gamla folkbildningstraditionen. Folkrörelserna må ha varit kulturkonserverna, men i demokratifrågor har de varit en avantgarde.

I bis 1983:1-2, skriver **Kåge Karlsson** om den tidiga nykterhetsrörelsen och dess interna demokrati, som blev normgivande också för andra folkrörelser:

Den var en i grunden demokratisk rörelse. Alla hade rösträtt och lika

värde – unga och gamla, kvinnor och män, fattiga och välbesuttna.

Demokrati och folkbildning

När den första godtemplarlogen bildades i Göteborg 1879, saknade kvinnor det som kallades politisk rösträtt = rösträtt till riksdagens andra kammare. Män fick rösta i riksdagsval om de var äldre än 21 år och hade en årsinkomst på minst 800 och en förmögenhet på minst 1000. I kommunala val fick även kvinnor rösta, om de var förmögna och ogifta, gifta kvinnors pengar och röster tillhörde deras män. Första kammaren valdes indirekt, via kommunerna, och för att vara valbar måste man vara man, rik och äldre än 35. För första kammaren var reserverad för bildningens och förmögenhetens företrädare, och det var först på 1930-talet man tog bort kravet på förmögenhet. Om/när kravet på bildning försvann, vet jag inte, men 1971 försvann hela första kammaren, och Sverige fick en enkammarriksdag. 1976 får vi en kommunal rösträttsreform. Man behöver inte längre vara svensk medborgare för att få rösta i kommunal- och landstingsval; det räcker med att ha bott tre år i landet. Samtidigt ändras kriterierna för biblioteksersättning. Författare behöver inte längre vara svenska medborgare för att deras böcker, om de lånas ut på biblioteken, ska generera biblioteksersättning. Författarna kan också skriva på vilket språk de vill, och biblioteken förväntas köpa in litteratur på många olika språk. Det råder enighet om att tillgång till bibliotek och folkbildning är en mänsklig rättighet som tillkommer alla, också flyktingar och invandrare, oavsett nationalitet och medborgarskap.

Det här är reformer och praxisändringar som jag tror hjälper till att förvandla medborgerliga till mänskliga rättigheter. Det är bra reformer, och det är reformer som endast är möjliga när vi inser att människovärde och mänskliga rättigheter handlar om politik, inte om metafysik. Att behandla mänskliga rättigheter som metafysiska abstraktioner är borgerlig allmänbildning. Att försöka praktisera rättigheterna är politisk folkbildning.

1899 diskuterade den svenska riksdagen en utvidgning av rösträtten, och hr. Waldenström redde ut

skillnaden mellan människovärde och medborgarvärde:

Rösträtt kan inte grundas på människovärdet som är lika hos alla, hos man och kvinna, hos rik och fattig, hos gammal och ung. Rösträtt kan bara grundas på medborgarvärdet.

Det värdet kan bl.a grundas på förmögenhet, t.ex förmågan att skaffa sig en inkomst på 800 kronor. Det är alltså inte de 800 kronorna i sig som är viktiga, utan den personliga förmågan att skaffa sig en sådan inkomst som skulle vara en mätare på medborgarvärdet.

1945 frikopplas rösträtten från det ekonomiska medborgarvärdet; också de som lever på socialbidrag får rösta, och medborgarrätt heter inte längre pengar.

1948 får vi FN:s deklaration om mänskliga rättigheter, ett vackert försök på att göra oss till världsmedborgare med rättigheter som går utöver dem vi eventuellt har som medborgare i en nationalstat. 1949 kommer Unescos biblioteksmanifest, som universaliserar vår rätt till folkbildning, och samma år får vi en svensk biblioteksutredning som betonar bibliotekens betydelse för demokratin. Sedan 1988 får också de som omyndigförklaras behålla rösträtten, och 2008 vill Marie Söderqvist ta ifrån oss rösträtten, om vi är oss så obildade att vi är oförmögna att svara rätt på valforsknarnas enkätfrågor. I samband med valen 2006 gick forskarna ut och frågade: "Under mandatperioden 2002-2006 har vi i Sverige haft en socialdemokratisk enpartiregering". Är det här påståendet sant eller falskt? 52% svarade att påståendet är falskt, 48% att det är sant, och Söderqvist kommenterar i Expressen, 30 januari 2008:

Allvarligt talat: Ska vi ha allmän rösträtt? Jag vill inte att människor

som inte vet vad de röstar på ska bestämma vem som ska styra landet. Borde inte minimikravet på den som tillåts gå och lägga sin röst på regeringen vara att vederbörande faktiskt vet vem som styr landet?

Marie Söderqvist säger inte hur hon vill plocka bort de ovärdiga från röstlängderna, men här finns det ju historiska exempel att lära av. USA har haft en lång, och effektiv tradition av att plocka bort dem som inte bör få rösta. I Italien på 1890-talet höjde man kraven på såväl formell utbildning som ekonomisk förmögenhet, och man gjorde det som en del i en anti-socialistisk lagstiftning. I England och Irland kunde man, så sent som fram till 1949, få en extra-röst om man hade en universitetsexamen.

Test som syftar till att skilja bildade från obildade har en tendens att utgå ifrån en enfaldig kunskapssyn, en tro på att det finns korrekta svar också på frågor som: Vem styr landet? Eller: Vad gör Sveriges riksdag? – där det korrekta svaret enligt frågekonstruktörerna är: Sveriges riksdag stiftar lagar.

Bibliotek och folkbildning

Den tredje folkbildningsfrågan i bis 2008:1 är: Vilken roll anser du att folkbiblioteken bör, ska eller redan har i folkbildningen? Jag anser att alla bibliotek (inte bara folkbiblioteken) bör, ska och delvis redan har en roll i folkbildningen. Jag tror också att biblioteken måste ta ett gemensamt folkbildningsansvar, om folkbildningen ska kunna överleva och vidareutvecklas. Ett viktiga område för gemensamt folkbildningsansvar kan vara universitetens tredje uppgift. Universiteten ska ju, förutom att forska och undervisa, också sprida information om forskning och

forskningsresultat till hela samhället, och här är väl alla bibliotek lämpliga informations-spridare och folkbildare.

Ett annat område är offentlig information, tillgången till politiska beslut, lagtexter, förarbeten till lagtexter, myndighetsbeslut osv. Jag försöker följa ett EU-direktiv, samt förstå hur EU-lagstiftningen fungerar, och i samband med detta har jag bett alla om hjälp: folkbibliotek, universitetsbibliotek och European Documentation Center, EU-upplysningen, EuropaDirekt Jag har också fått hjälp, god och kunnig hjälp samt vägledning i hur jag på egen hand ska kunna hitta och förstå bättre.

Folkbildningen har fungerat hur bra som helst, men också goda och professionella hjälpare går bet när informationssystemen är felkonstruerade, och det är de. Åtminstone den delen av informationssystemen som står till allmänhetens förfogande är så illa gjorda att det inte ens går att följa EU-direktivens vandringar i beslutssystemen. Sen får vi väl tro att EU-kommissionen för internt bruk har ett fungerande system, för hur skulle kommissionen annars kunna hålla reda på alla sina tagna beslut.

Varför gör då EU-kommissionen på detta viset? Det kan ha något att göra med att man har ett osäkert och oavklarat förhållande till offentlighetsprincipen, men det kan också hända att man bara inte har tänkt på det, eller inte förstått hur systemet tar sig ut i ett brukarperspektiv. Oavsett varför det är som det är, anser jag att här har alla bibliotek, och även institutioner som EU-upplysningen och EuropaDirekt, ett folkbildningsansvar också gentemot EU-kommissionen. Den behöver upplysas om att systemen inte fungerar; kanske också få några goda råd om hur det kan och bör fungera.

- Andersson, Bo: Folkbildning i perspektiv. Studieförbunden 1870-2000. (1980)
Gustavsson, Bernt: Bildningens väg. (1991)
Gustavsson, Bernt: Bildning i vår tid. (1996)
Gustavsson, Per, Rydquist, Lars, Lundgren, Åke: Mera ljus! Socialdemokratins kultursyn fram till andra världskriget. (1979)
Kjellberg, Knut: Själskultur. (1922)
Leander, Sigfrid: Folkbildning och folkföreläsningar. Ur en folkbildares tänkebok. Folkbildningsstudier och föreläsningshistoria 1800-1975. (1978)
Lundkvist, Sven: Folkrorelserna i det svenska samhället 1850-1920. (1977)
Nerman, Ture: Studiecirkeln. Historik kring ett halvsekelminne. (1952)
Olsson, Oscar: Folkets bildningsarbete. (1912)
Olsson, Oscar: Bildningssynpunkter. (1914)
Sandler, Rickard: Mångfald eller enfald? Tal och artiklar till ABF:s 25-årsjubileum. (1937)
Sundgren, Per: Kulturen och arbetarrörelsen. Kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander (2007)

Ett kvarts sekel i Västerbotten

Elsi Ekstedt

Elsi Ekstedts artikel ger en bild av av hur ett län på ett systematiskt sätt utvecklade sin biblioteksverksamhet i en tid före Internet. Men det är också nu datoriseringen träder in i biblioteksvärlden

Vid halvårsskiftet 1974 tillträdde jag en tjänst som chef för Länsavdelningen vid Umeå stadsbibliotek. Så hette befattningen. Jag var anställd av Umeå kommun men verksamheten bekostades av landsting och stat. Arbetsuppgifter var att ansvara för kompletterande mediaförsörjning och rådgivning till kommunbiblioteken. Länsbibliotekets huvudsakliga verksamhet var riktad mot kommunerna utanför värd-kommunen. Med ordet Länsbibliotek avses i denna artikel den regionala biblioteksverksamheten.

Mitt skrivbord skulle jag ha i Umeå, men Västerbottens län var min arbetsplats. En tidig åtgärd var att kontakta andra regionala organ och kulturella instanser i Umeå. Det blev början till värdefullt samarbete.

Vad innebar mitt arbete? Biblioteksservice till drygt 200 000 västerbottningar utspridda på 55.000 km² och rådgivning till 12 kommunbibliotek, från 1983 15 kommuner, däribland fem av de till invånarantalet minsta i hela landet. Dorotea blev egen kommun 1980 och Bjurholm och Malå 1983.

Kompletterande mediaförsörjning innebar beställningar på litteratur som inte fanns på det egna biblioteket. Depositioner var boklådor i trä fyllda med ca 50 böcker i varje till filialer, utlåningsstationer, sjukhem mm.

Rådgivning handlade om organisation, media, personal och lokaler. Ytterst handlade det om att hushålla med resurserna eller att skapa nya för att nå målet att erbjuda en god biblioteksservice i Västerbotten. Mycket rutinarbete men det fanns också utrymme att prova nya idéer.

Kommunsammanläggningarna i början av 1970-talet medförde omorganisationer för biblioteken, vilka sammanföll med förverkligandet av 1974 års kulturpolitik. I varje kommun skulle finnas ett huvudbibliotek. De övriga biblioteken blev filialer eller utlåningsstationer. Biblioteksnämnderna ersattes i många kommuner av kulturkommittéer. Bibliotekschefen blev där även kulturchef, vilket innebar att nya arbetsuppgifter tillkom men gav också nya möjligheter. Viktig uppgift var att få den nya organisationen att fungera.

Bokbuss

Jag ville veta vad som lästes och vad som fanns att läsa. I Länsbibliotekets regi ordnades två gånger om året bokbussturer i kommunerna Nordmaling, Roberts-

fors, Vindeln och Vännäs med Bjurholm. Under tre veckor i september 1974 deltog jag därför i bokbussens verksamhet. I en utrangerad postdiligns, inredd till bokdepå, transporterades vi runt – en eller två personer från kommunbiblioteket och en från länsbiblioteket – av en duktig och hjälpsam chaufför, från tidig morgon till sen kväll och valde ut depositioner, som skulle stanna där under ett halvt år fram till nästa besök. Kommunernas bokbestånd hade kompletterats med ett stort antal böcker från Länsbiblioteket.

Var detta verkligen en effektiv biblioteksverksamhet? Att låsa stora bokbestånd på en plats i sex månader? Dilignsen utdömdes efter några år som arbetsplats och verksamheten avvecklades i och med utgången av år 1977. Det påskyndade beslutet om inköp av en gemensam buss till Bjurholm, Vindeln och Vännäs, som erhöll statliga medel till inköp av bokbuss år 1978.

Bokbussen blev början till ett trekommunalt samarbete där datorisering och gemensamma mediainköp ingick och blev anledningen till att de tre biblioteken tillsammans utsågs till Årets bibliotek år 1993.

Gustav Lundblad, som var stadsbibliotekarie och tillika länsbibliotekarie, och jag besökte under hösten 1974 samtliga kommunbibliotek och träffade personalen och förtroendevalda. Därefter ägnade jag mig åt media. Tillsammans med bibliotekscheferna inventerade vi i varje kommun bokbestånden. Det var långa och

många arbetsdagar men jag lärde känna personalen och det blev början till samarbete och vänskap.

Länsdepå i Umeå

Vad skulle vi göra med alla övertaliga böcker? Inte ett problem endast i Västerbotten. Sådana diskussioner fördes runt om i landet. Skulle tre läncentraler få ansvar för utgållrade böcker eller...? Vi kunde inte vänta på ett statligt beslut i frågan.

Efter mönster från Malmö stadsbibliotek inrättade Länsbiblioteket år 1976 en Länsdepå i Umeå, dit kommunbiblioteken kunde skicka övertaliga böcker. Tre exemplar av varje titel sparades för att användas i fjärrlåneverksamheten men också vid uppbyggnad av nya bibliotek. Länsdepåns 44 000 band utgjorde grundbeståndet i det år 1983 nyinrättade Norrlands depåbibliotek, år 2003 omvandlat till Sveriges depåbibliotek.

Urvalsprinciper för media

För att Länsbiblioteket skulle kunna fullgöra sina åtagande med kompletterande mediaförsörjning måste vi tillsammans med kommunbiblioteken fastställa principer för vad kommunbiblioteken skulle tillhandahålla. Depositionerna till bokbussen var en del av verksamheten, men Länsbiblioteket skickade också många vandringsbibliotek till filialer och utlåningsställen i de kommuner som saknade bokbuss. Skulle vi av de läns-gemensamma resurserna köpa högfrekvent litteratur samtidigt som önskemålen om speciallitteratur ökade? Studerande vid distansutbildningar och till landsbygden utlokaliserade kurser, anordnade av Umeå universitet, behövde mycket hjälp med litteratur och litteratursökning.

Biblioteken skulle hålla ett allsidigt och rikhaltigt bestånd av svensk skön- och facklitteratur och ett mindre bestånd av utländsk litteratur på skolspråken dvs på den tiden engelska, tyska och franska. Depositioner av utländsk skönlitteratur på dessa språk skulle man även i fortsättningen få låna. Så småningom tillkom behov av depositioner på för Västerbotten nya språk som amarinja, tigrinja, farsi m fl.

Kommuner som uppfyllde vissa kriterier, bland annat att ha fackutbildad bibliotekarie, kunde söka statliga upprustningsbidrag till media. Flertalet kommuner i Västerbotten erhöll sådana bidrag.

När mediabeståndet på Umeå stadsbibliotek med filialer så småningom fanns registrerat på mikrofiche, köpte Länsbiblioteket en uppsättning fiche till varje kommunbibliotek, vilket underlättade för dem att belägga beställningarna. Samtidigt blev det en hjälp för kommunbiblioteken i deras förvärv. Om Umeå stadsbiblioteks filialer hade köpt in en titel borde även kommunbiblioteken köpa den.

Från när och fjärran

För att få bättre överblick över vad som beställdes och hur beställningarna effektuerades, kartlade Irma Ridbäck och jag fjärrlåneverksamheten i Jämtlands och Västerbottens län, som vi publicerade i rapporten *Från när och fjärran 1988*. Det var den första utredning där vi använde dator för ordbehandling, statistik, tabeller och illustrationer. Utredningen visade att beställningarna många gånger var ofullständigt belagda och att biblioteken ofta valde att beställa en bok istället för att köpa in den. Resultatet av utredningen blev gemensamma mediaurvalsprinciper.

Statens Kulturråd hade år 1987 beviljat två grundbe-
lopp dvs 135 000 kronor för inköp av två Macintosh datorer med extra hårddiskar för projektet. Datorn blev ett ovärderligt hjälpmedel i vardagen. Vår arbetskapacitet ökade högst väsentligt.

Året därpå fick jag av Statens Kulturråd uppdrag att ansvara för en fjärrlåneundersökning som omfattade inmatning, redigering och bearbetning av uppgifterna på ca 1 500 fjärrlånebeställningar till ett antal utvalda länsbibliotek och presentation av de ca 30 000 data i tabeller och diagram. Varje beställning=post innehöll 20 fält. Arbetet redovisades i utredningen *Lånecentraler och depåbibliotek. (Rapport från Statens Kulturråd 1989:5)*.

När asylsökande och flyktingar kom till Västerbotten ökade efterfrågan på böcker på andra språk. Det var

i början svårt att hitta inköpskällor. Från och med år 1988 arbetade en bibliotekarie 5 tim/vecka med inköp av litteratur för dessa grupper. Mediaplaner fastställdes även för litteratur på invandrarspråk.

Litteraturförsörjningen till samer var ett eftersatt område, men jag återkommer till detta senare.

Tidskrifter

Även tidskriftsbestånden inventerades och bevarandeplaner för de enskilda kommunerna utarbetades. I Artikel-sök, senare Asök, hittade man ofta den referens som löste låntagarens problem. Beställningarna av tidskriftsartiklar ökade märkbart liksom portokostnaderna. Det blev viktigare att bevara äldre ofta efterfrågade årgångar på kommunbiblioteken.

År 1989 upprättade vi på Länsbiblioteket det första datoriserade registret över samtliga tidskrifter på kommunbiblioteken. Flera länsbibliotek bad oss om hjälp att göra tidskriftsförteckningar för deras län. Det skrevs ut i A5-format. Förteckningen reviderades årligen. Förteckningar över tidskrifter på invandrarspråk sammanställdes också.

Referensarbete och samhällsinformation

Referensarbete är nära förbundet med kompletterande mediaförsörjning och fjärrlån. Det var angeläget att höja kvaliteten på bibliotekens tjänster. Länsbiblioteket ordnade därför regelbundet studiedagar i såväl allmän informationssökning som i särskilda ämnen. En terminal, modell Texas Silent, inköptes i mitten av 1980-talet till Länsbiblioteket och lånades ut i perioder om tre månader till varje kommunbibliotek i länet för att ge möjligt att träna i databassökning framför allt BOK-Sök, Artikel-Sök och TT Nyhetsbanken.

Bibliotek i Glesbygd

Hur skulle alla invånare i länet, även de som bodde utanför tätorterna få tillgång till biblioteksservice? Bokbuss fanns inte överallt. Irma Ridbäck, min kollega i Östersund, och jag genomförde därför en undersökning om biblioteksstandarden vid de minsta biblioteken i Jämtlands och Västerbottens län Bibliotek i Glesbygd. 1985. Vi ville skapa, "informationscentra" även på små orter och erbjuda en mer jämlik service åt alla oberoende av bostadsort. Minibiblioteket skulle bli spindeln i informationsnätet i glesbygden med snabb förmedling av information och litteratur för kunskap och förströelse. Datoriseringen av biblioteksverksamheten skulle gynna utvecklingen på de små biblioteken. Telefon, dator, kassett- och videobandspelare liksom mikrokortläsare borde finnas. Det här var tiden före Internet.

Samhällsinformation

Stadsbiblioteket i Skellefteå arbetade tidigt med utvidgad samhällsinformation. Skellefteå utsågs till Årets bibliotek 1989 med motiveringen

"I Skellefteå har alla kommunens invånare inte bara rätt till utan också tillgång till samma biblioteksservice och biblioteket har i många avseenden varit en föregångare för svenska folkbibliotek. Man har under många år byggt upp en mycket bra verksamhet, som sätter låntagaren i centrum och vilar på stor självständighet för de olika delarna i verksamheten. Man har en klar målsättning för sitt arbete och arbetar mycket me-

todiskt för att utveckla biblioteksservicen.”

Det fanns så mycket information i samhället som lämpade sig att göra tillgänglig via dator. Tillsammans med fem länsbibliotek och med stöd av Landstingsförbundet började vi år 1992 bygga upp en databas över samhällsfrågor med utgångspunkt från Kalmar, ON-LINE Länsbiblioteken i ett informationsnätverk. Där fanns bl a register över utbildningarna i länet, kommunal information, föreningsregister (patientföreningar mm.) kulturkalender från en kommun samt information om länsstyrelsens verksamhet, exempel på vanliga områden, där man snabbt behövde få svar. När andra aktörer med betydligt större resurser till förfogande började sammanställa samhällsinformation i databaser, avslutade vi projektet redan efter två år.

Datorisering

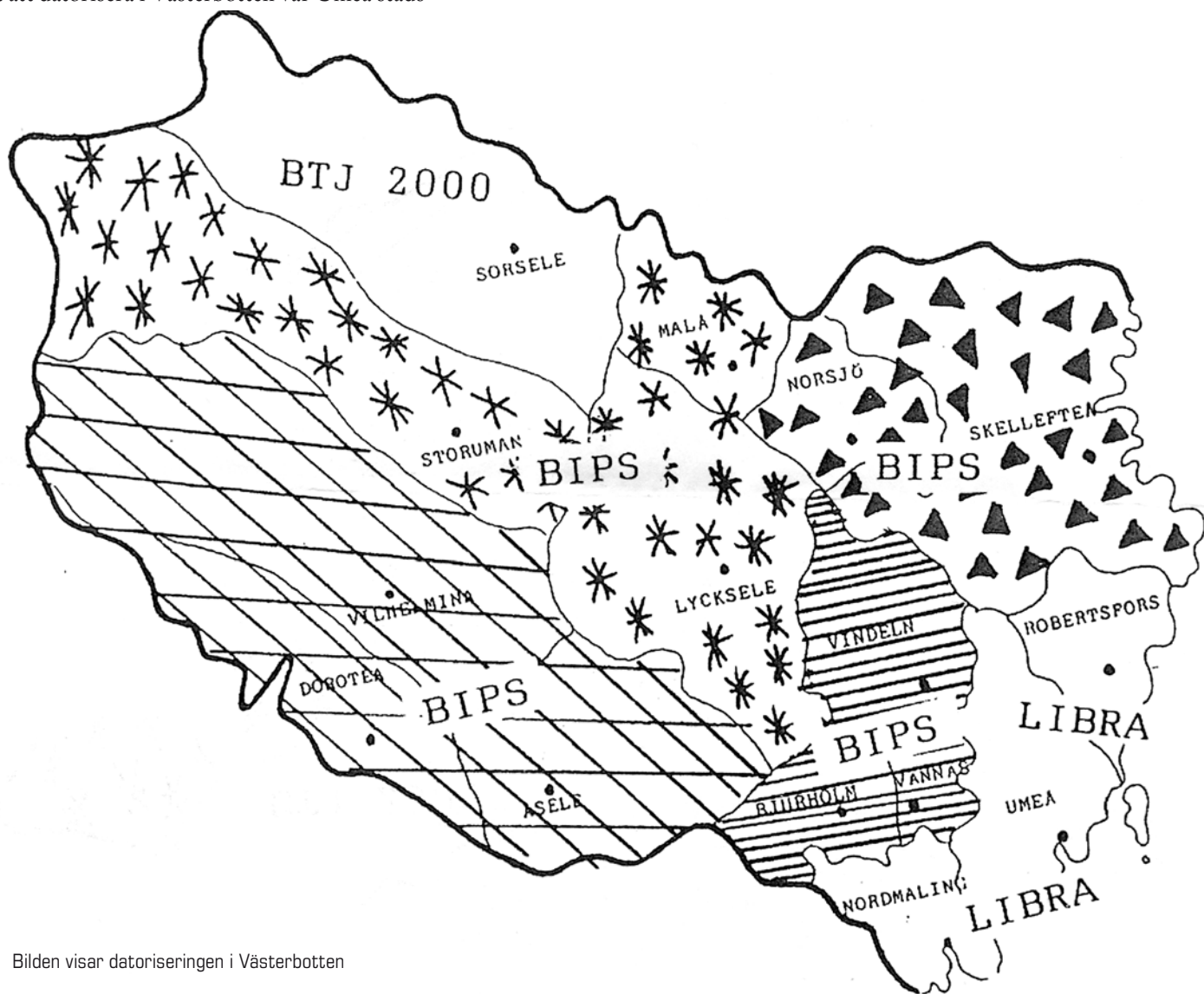
Den viktigaste frågan under 1980-talet var datoriseringen av kommunbiblioteken. Biblioteken i landet var tidiga med att använda informations- och bibliografiska databaser. Däremot dröjde det innan man datoriserade in- och utlåningsrutinerna, en angelägen uppgift för Länsbiblioteket att påskynda.

Först att datorisera i Västerbotten var Umeå stads-

bibliotek som år 1984 började lägga in sin beståndskatalog i BUMS. Därefter datoriserade Åsele bibliotek år 1987, men valde istället systemet BIPS liksom Skellefteå år 1991. Länsbiblioteket initierade det första interkommunala samarbete mellan de tre bokbusskommunerna i Bjurholm, Vindeln och Vännäs. Ett för de tre kommunerna gemensamt datasystem för in- och utlåningsrutinerna BIPS inköptes år 1991 för medel från Statens kulturråd, landstinget och berörda kommuner. Följande år inbjöd Åsele till ett samarbete mellan Dorotea och Vilhelmina. Det följdes av ett samarbete mellan Lycksele, Malå och Storuman samt mellan Skellefteå och Norsjö. Bibliotekschefstjänsten i Sorsele var vakant, varför denna kommun kom att datorisera något år senare. Västerbotten blev det första länet i landet där samtliga huvudbibliotek datoriserades.

Investeringarna var stora och det behövdes flera år för att klara dem. Med bidrag från bland andra stat och länsstyrelse gick det att genomföra. Tiden var emellertid inte mogen för länsgemensamma lösningar.

Men datoriseringen ingav också viss oro hos personalen. En konsult i data- och kontorsadministration från Stockholm besökte därför år 1991 på Länsbibliotekets bekostnad samtliga kommunbibliotek förutom Sorsele

Bilden visar datoriseringen i Västerbotten

och diskuterade på plats arbetsplatsernas utformning.

Litteraturförsörjning till samer

Mediabeståndet skall förutom att vara allsidigt sammansatt även spegla befolkningen i kommunen och de sårntressen som finns.

Folkbiblioteket i Vilhelmina hade med egna medel sedan 1965/66 byggt upp en förnämlig samling litteratur om och av samer. Initiativtagare var dåvarande biblioteksstyrelsens ordförande Sven Fisk. Till detta kom en unik pressklippsamling om samer. Frågan om finansieringen av denna var svårlöst, men genom tillfälliga anslag från bl a Länsstyrelsen och Statens Kulturråd har bevakningen kunnat göras utan avbrott. Idag bevakar man mer än 1000 tidningar och tidskrifter. Vilhelmina kommun bekostar den årliga uppdateringen. Med stöd av Kempestiftelserna har den senare mikrofilmats och digitaliserats. På övriga bibliotek fanns möjligen tidningen Samefolket.

År 1976 kom Bengt Anderssons Katalog över litteraturen i samiska avdelningen vid Folkbiblioteket i Vilhelmina, ett pionjärbete, som kom att bli av mycket stor betydelse för att spåra samisk litteratur.

Studieförbundet Vuxenskolan ordnade studiedagar om samisk litteratur och samisk berättarkonst. År 1979 deltog jag i en sådan, Sameland i förvandling, i Hemsavan. Det var inledningen till ett långt samarbete mellan Länsbiblioteket, Svenska samernas riksförbunds kansli i Umeå och Vuxenskolan. Från 1981 och framåt köpte Länsbiblioteket in böcker på samiska, framför allt sydsamiska. Samtidigt började överläggningar med Statens Kulturråd om inrättande av en samekonsulent. Länsbiblioteket hade uppmärksammat Folkbiblioteksutredningen på behovet av en sådan.

Konsulent för det samiska språket och litteraturen

Länsbiblioteket anställde för en kortare tid en bibliotekarie med samisk ursprung, Inga Britt Blind, som köpte in, katalogiserade och marknadsförde sydsamisk litteratur i länet. Även andra kommuner med samisk befolkning började köpa samiska böcker. Utgivningen var sparsam. Statens Kulturråd inrättade några år senare en bibliotekskonsulent för det samiska språket och litteraturen med rikstäckande ansvar med placering vid Länscentralen i Umeå. Tjänsten knöts år 1996 till Sametinget och placerades vid Åtte museum i Jokkmokk.

Uppsökande verksamhet

Utredningen Regionala biblioteksuppgifter år 1978 resulterade i nya uppgifter för länsbiblioteken, t ex uppsökande verksamhet till barn och grupper med särskilda behov. Länsbiblioteket kunde anställa ytterligare personal.

Länsbiblioteket erhöi år 1977 under tre år ett statligt bidrag till läsfrämjande åtgärder för barn och ungdom. En erfaren barnbibliotekarie anställdes som konsulent. Efter tre år blev tjänsten permanent. De konsulenter som arbetade på Länsbiblioteket hade stor pedagogisk vana och utvecklade verksamheten på ett förtjänstfullt sätt.

Böcker skulle finnas var än barnen befann sig, men vi ville också att någon skulle kunna berätta, läsa högt eller samtala med barnen. Förmedlarna blev viktiga. Det

fanns barnbibliotekarier endast i Skellefteå och Umeå i mitten av 70-talet. Tidigt inleddes ett samarbete med läns skolnämnden och fortbildningskonsulenterna. Många kurser i ett 50-tal ämnen, barnlitteratur, barns läsning, barns språk, litteraturanals, litteraturpedagogik, lära i skolan för livet, att läsa med list och lust m m riktades till såväl föräldrar, bibliotekens personal som till lärare på olika stadier och personal på dag- och fritidshem. Litteratur, skriar- och dramaläger ordnades för att inspirera barn och ungdomar till eget skrivande.

Flera barn- och skolbibliotekarietjänster utanför de stora orterna tillkom och verksamheten började kallas etablerad. I arbetet att framställa litteraturlistor och läsarlotsar deltog många. Utbyte av kunskap och erfarenheter med Finland och Norge inleddes. Barns situation i andra länder uppmärksammades och biblioteken skickade svenska barnböcker till bibliotek i Baltikum, till vänorter i Finland och till Petrozavodsk i ryska Karelen.

Det blev också början till upprustning av skolbiblioteken. Skolor och bibliotek samarbetade om lokaler, media och personal. När nya gymnasieskolor inrättades även i små kommuner ordnades studiedagar för skolans personal om gymnasieskolbibliotek.

Konsulenttjänsten för barnlitteratur vid Länsbiblioteket reducerades under några år till en halvtid. Det var ett svårt beslut att fatta men nödvändigt. Naturligtvis väcktes protester. Diskussionen om konsulenterna skall vara specialister eller generalister kom igång. Teknisk expertis för datoriseringen fanns inte på Länsbiblioteket men biblioteken i länet behövde hjälp. Arbetet med EU-informationen kostade också pengar. Några nya resurser tillfördes inte. En intern utredning om behovet av Länsbibliotekets insatser inom skol- och barnbiblioteksverksamheten visade att tjänsten behövdes.

Uppsökande verksamhet för andra grupper

När en bibliotekskonsulenttjänst för uppsökande verksamhet bland sjuka, äldre och funktionshandikappade inrättades på Länsbiblioteket år 1980 byggdes en lika mångsidig och vittomspännande verksamhet upp som för barn och ungdomar.

Vi använde oss av de vunna erfarenheterna. Även här blev förmedlarna, anhöriga och vårdpersonal av alla kategorier, mycket viktiga. Vi betonade att människor trots sjukdomar och handikapp har rätt till god livskvalitet och delaktighet i samhället. All bibliotekets personal skall medverka till att förverkliga detta.

Landstingets utredning om Kulturpolitiskt handlingsprogram för Västerbottens Läns landsting, KUPOL, Umeå 1976, blev under många år vägledande för biblioteks- och kulturaktiviteter på sjukvårdsinrättningarna i länet.

Från hembygdskunskap till lokalhistoria

Studiecirkelverksamhet inom skilda områden har en lång tradition i Västerbotten. Antalet deltagare i studiecirklarna låg länge över genomsnittet i landet. Många cirklar handlade om släkt- och hembygdskunskap och resulterade i böcker eller uppsatser, en del av skiftande kvalitet.

Vindelns folkhögskola hade under en lång följd av år anordnat mycket välbesökta studiedagar om Västerbotten ur olika aspekter. Kursen år 1975 Att bevara min-

nen från svunnen tid fick mig att inse att biblioteks personalen skulle kunna göra viktiga insatser för hembygdsforskningen genom vägledning i användningen av källmaterial.

Umeå universitet ordnade efter önskemål från bibliotekarierna i länet en kurs i lokalhistoria, 20 poäng. Kursen, öppen för alla, handlade bl a om källkritik och historiska hjälpvetenskaper liksom om mentalitetsforskning. Kursen upprepades flera gånger och följdes av en påbyggnadskurs på 20 poäng. Som gemensamt forskningsprojekt hade deltagarna Västerbotten i äldre tider. Universitet ordnade också år 1984 en kurs i arkivkunskap Arkiv på nya medier, som samtidigt var en grundkurs i tillämpad datateknik. Läromedel var en dator, ABC 800, som samtliga tjugo kursdeltagare samsades om! Det gick alldeles utmärkt.

Länsbiblioteket hade genom åren ett mycket nära samarbete med läns museet. Ett sådant inslag var när vi tillsammans med Läns museet och länets konstföreningar kunde medverka till att Anna Lisa Grundströms *Uppväxtår i Lappmarken på 20- och 30-talen* publicerades år 1990.

Bibliografier över Norrland

År 1950 hade Erik Marklunds bibliografi Övre Norrland i litteraturen, omfattande tiden fram till år 1950 utgivits. Gustav Lundblad fortsatte detta arbete för perioden 1950–1960, Litteratur om Övre Norrland, 1990, som trycktes med ekonomiskt stöd av Länsstyrelsen. En bibliotekskonsulenttjänst med ansvar för lokalsamlingen och Västerbottenbibliografin inrättas vid Länsbiblioteket år 1985. Arbetet med att bygga upp en databas över litteratur över Västerbotten, V-sök, började året därpå. Det nyinrättade forskningsarkivet vid Umeå universitet skannade in Marklunds bok. Databasen V-sök och Norrbottens databas fördes år 1995 över till en gemensam CD-ROM, Bothnica-skivan, två skilda databaser men med gemensamt sökspråk. Senare lades även en bibliografi över Västernorrland till. Numera är Bothnica en specialdatabas i Libris.

SVAR Svensk arkivinformat i Ramsele För hembygds- och släktforskning behövdes mikrofilm/mikrofiche och läsapparater. Huvudbiblioteken och de större filialerna hade läsapparater, men det var problem med att låna mikrofilmer från Länsbiblioteket. Det blev långa köer på de mest frekventa rullarna, man fick rullarna i fel ordning, de var inte omspolade etc.

Vid folkbiblioteksutredningens besök i Västerbotten år 1981 diskuterade vi bibliotekens service till släkt- och hembygdsforskare vad beträffar arkivalier på mikrofilm. Jag blev år 1981 av Utbildningsdepartementet utsedd att representera biblioteken i den utredning om hantering av mikrofilmer, som resulterade i grundandet av SVAR (Svensk arkivinformat i Ramsele). En oerhört stimulerande uppgift. Initiativtagare och ordförande i arbetsgruppen var professor Egil Johansson. Direktiven var: Att vara till nytta för forskningen och att den tilltänkta institutionen i en framtid skulle bli självfinansierande.

Det gällde alltså att ta fram en produkt som var lätt att distribuera och använda samt åsätta den ett pris, som gjorde att användarna – i första hand biblioteken – var villiga att betala för den.

SVAR inrättades år 1984 som en byrå under Riksarkivet. SVAR skulle filma, registrera och distribuera

mikrofilm/fiche av arkivalier samt utarbeta register till dessa. Västerbotten var det första län som använde sig av SVAR:s tjänster. Biblioteken i länet fick möjlighet att tillsammans med SVAR utforma hur låneverksamheten skulle gå till. Varje kommunbibliotek köpte mikrofiche rörande den egna kommunen och Länsbiblioteket en uppsättning över samtliga kommuner till utlån till biblioteken i länet. Ganska snart upphörde Länsbiblioteket med utlånen utan hänvisade istället biblioteken att mot avgift låna/hyra mikrofiche från SVAR. Ett låneavtal upprättades mellan SVAR och samtliga kommunbibliotek i länet.

Umeå stadsbibliotek beslöt senare att inte heller låna ut till andra länsbibliotek utan istället hänvisa till SVAR. Detta beslut blev inte populärt. Problemet var att konverteringen inte blev färdig för hela Sverige samtidigt. Vissa länsbibliotek måste därför under en övergångstid använda både det gamla och det nya systemet. Irma Ridbäck, anställd 1987 – 1994, genomförde att alla bibliotek numera använder sig av SVAR:s tjänster.

Bibliotekarieutbildning i Umeå

Tanken på att starta en bibliotekarieutbildning i Norrland hade först väckts av bibliotekscheferna i Västernorrland men fick stöd av kollegerna i de övriga norrlandslänen. Flera nya bibliotekarietjänster hade inrättats i Norrland Men intresset för att söka dem var svalt. De bibliotekarier från Norrland som hade utbildats i Borås stannade i södra Sverige. Norrland, behövde en egen utbildning.

Umeå universitet tillsatte år 1984 en arbetsgrupp, i vilken jag ingick, för att utreda förutsättningarna för att förlägga en bibliotekarieutbildning till Umeå och att tillsammans med utbildningsledaren Marianne Ek föra universitetets talan i förhandlingarna med Högskolan i Borås. Ett stort stöd hade vi i Greta Renborg, lektor vid Högskolan i Borås. Två "Boråsutbildningar" för 30 elever med början läsåret 1987/88 utlokaliserades till Umeå. Att detta gick att genomföra berodde bl a på att biblioteken i Norrland lovade att ta emot studeranden för praktiktjänstgöring utan ersättning. 100.000 kronor kunde istället användas för de extra kostnader som lokaliseringen till Umeå medförde. Kempefonden anslag också medel. Universitetet ställde en "gästlärlägenhet" till förfogande. De tillresande lärarna från Borås fann det mycket stimulerande att undervisa i Umeå.

För de nyexaminerade var det inga svårigheter att få tjänster. Men fortfarande var det få sökande till tjänsterna i inlandet. Ytterligare åtgärder behövdes. Universitet startade därför en egen utbildning i Umeå från hösten 1993 som alltjämt fungerar. Att flera universitet numera också ger bibliotekarieutbildningar är bra liksom att utformningen av dessa är olika.

Marknadsföring – några exempel

Provins 85

Första numret av Provins, Norrländska författarförbundets tidskrift, erbjöd inte bara läsning utan var samtidigt en katalog till vandringsutställningen Provins 85 för att lyfta fram konstnärskap och författarskap i Norrland. 15 konstnärer och 15 författare, tre från vardera län, presenterade varandra i ord och bild. Idén till utställningen kom från biblioteket i Kramfors. Genom samarbete mellan Författarcentrum Norr,

Konstcentrum Norr, *Riksställningar*, Kulturarbetarförmedlingen och biblioteken i Norrland gick det att förverkliga den. Utställningarna visades på samtliga kommunbibliotek i Norrland och rönt stor uppmärksamhet.

Bibliotek i norr – avstånd och närhet

Länsbiblioteken i Jämtland, Norrbotten, Västerbotten och Västernorrlands län visade idéutställningen *Bibliotek i norr – avstånd och närhet* på Bok och bibliotek i Göteborg år 1988. Norrländska författare berättade, bibliotekarier demonstrerade olika verksamheter och tre kockar från Västerbottens bjöd på renklämmor och lingondricka.

Västerbotten det kompletta länet

Länsstyrelsen initierade kampanjen Västerbotten det kompletta länet. På hösten 1989 hyrdes nöjespalatset Cirkus på Djurgården i Stockholm för att visa Västerbotten. Biblioteken i länet, förlag, studieförbund och museer öppnade tillsammans med Åkerbloms universitetsbokhandel i Umeå, en Västerbottenbokhandel och sålde under nio dagar litteratur om Västerbotten.

Urvalet av litteratur visade en stor bredd och vi sålde bra, vilket nog bl a berodde på att ”försäljarna” personal från nämnda institutioner, kunde sina produkter och stimulerade till inköp. Landshövdingen lotsade drottning Silvia till vår monter och bokhandlaren kunde överlämna ett exemplar av boken *Storspoven* av Åke Pettersson-Nåw.

Nordlitt 91 och Nordlitt 93

På Skellefteås förslag genomfördes Nordlitt 91 i Skellefteå, den första litteratur- och skrivarmässan utanför Göteborg, där samtliga kommunbibliotek presenterade sin verksamhet i en stor gemensam monter. God hjälp vid planering och genomförande hade vi av Greta Renborg, som kände Västerbotten väl efter många besök. Mässan invigdes av Sara Lidman.

Svensklärarna i länet, undervisningsfria de två dagarna, deltog mangrant i seminarierna som räknades som fortbildning.

Bibliotekspersonalen turades om att vara på mässan eller sköta biblioteket på hemorten. Abonnerade bussar gick från inlandet till Skellefteå. Mediabevakningen var mycket god och succén given.

På Nordlitt 93 hölls bl a ett seminarium om Norrländsk kultur med anledning av att första bandet av *Norrländsk uppslagsbok*, NU, just kommit ut. Det var det första moderna uppslagsverket över en europeisk region. Över 1000 skribenter, etablerade forskare såväl som amatörer medverkade. De tre följande delarna kom ut 1994-1996.

Nordiskt samarbete

Västerbotten-Österbotten, tidigare ett land, med gemensam historia och gemensamt språk. Vi ville återknyta dessa kontakter. Genom åren utvecklades ett mycket gott samarbete med såväl Finland som Norge via bibliotekschefsmöten, kurser, studiebesök och marknadsföring av litteratur. Två aktiviteter som väckte stor uppskattning var *Boken ger livet vingar* år 1983 och *Laes noget nordisk* påföljande år.

Litteratur om Västerbotten sammanställdes till utställningen *Boken ger livet vingar* för att cirkulera i Österbotten. Biblioteken i Österbotten gjorde på samma sätt och dessa böcker visades i Västerbotten. Länens landshövdingar öppnade utställningarna. Efter turnéer-

nas slut stannade de österbottniska böckerna på Stadsbiblioteket i Umeå och de västerbottniska på landskapsbiblioteket i Vasa.

En vandringsutställning med nordiska förtecken var Laes noget nordisk som gjordes med anledning av den nordiska litteraturaktionen 1983/84. Utställningen bestod av 36 skärmar som var och en presenterade en nordisk författare. Utställningen invigdes på en bank i Umeå för att därefter visas på biblioteken i länet. Två skärmar visades samtidigt jämte böcker av de aktuella författarna. Var 14:e dag byttes skärmarna och böckerna. Länsbiblioteket producerade utställningen tillsammans med Föreningen Norden och Åkerbloms universitetsbokhandel i Umeå.

Samarbete med USA

En amerikansk skolbibliotekarie i Västerbotten

En amerikansk skolbibliotekarie, Valerie J. Downes, arbetade under läsåret 1988/89 i Västerbotten. På engelska berättade hon om barn- och ungdomsböcker i 90 grundskoleklasser. Dessutom undervisade hon lärare och bibliotekspersonal om hur man i Amerika använde biblioteket som läromedel i ett 40-tal skol- och folkbibliotek. Det var ett samarbete mellan United States Information Agency, American Library Association, Länsbiblioteket och Länsskolnämnden i Västerbotten. Den årliga konferensen International Association of School Librarianship (IASL) med 150 deltagare förlades genom Valeries försorg till Umeå i juni 1990. Dragonskolan hade huvudansvaret.

Samarbete med West Virginia

Sommaren 1980 tillbringade jag i USA på ett stipendium från DIK – förbundet. American Library Association hade planerat en fantastisk resa. Längsta uppehållet var på West Virginia Library Commission, WVLC, i Charleston, ett mellanting mellan Statens kulturråd och ett länsbibliotek med ansvar för biblioteken i West Virginia. Den dynamiske chefen Fred Glazer hade utvecklat verksamheten till en av de mest framgångsrika i Amerika. ”Inget berg är för högt och ingen dal för otillgänglig för att inte kunna nås av bibliotek” var hans paroll. Ett bibliotek skall synas i samhället. Precis som man vet hur en telefonkiosk eller brevlåda ser ut, skall invånarna också känna igen sitt bibliotek. Prefabricerade åttkantiga gula byggnader, *Instant Libraries*, för de större orterna och rektangulära brunbetsade enheter för de mindre orterna, *Outpost libraries*. En gemensam databas för mediabeståndet, ett lånekort och on-line-förbindelse med WVLC för hjälp i referensarbetet. Bokbestånden hölls aktuella genom centrala inköp och gallringslistor. Kontinuerlig fortbildning bl a genom interntv. TV och videoapparater användes flitigt av besökarna för språkkurser och utbildningsprogram. Tre områden värnade Fred särskilt om: samhällsinformation, local history och oral history. På WVLC fanns två fullt utrustade demonstrationsbibliotek, som jag uppmannades att ingående studera inför mötet med verkligheten, en rundresa i West Virginia.

Tillsammans med expertis hade Fred på biblioteket skapat många arbetsplatser för personer med fysiska eller psykiska handikapp. Allt detta ville jag visa mina kollegor i Västerbotten.

År 1993 besökte därför 25 svenska och 2 finska bibliotekarier i tre veckor USA, bland annat West Virginia. Följande år kom lika många amerikanska bibliotekarier till Sverige och Finland. Ett planerat utbyte mellan bibliotekarieutbildningarna i Umeå och West Virginia kunde dock inte förverkligas.

Nedlägningshot mot Länsbiblioteket

I januari 1992 övertog Västerbottens läns landsting huvudmannskapet för den regionala biblioteksverksamheten. Redan efter ett år, våren 1993, nåddes vi av ryktet att landstinget planerade att lägga ner Länsbiblioteket.

Eftersom ingen från Landstinget hade tagit kontakt med oss, oroade vi oss inte till en början. Men landstinget hade verkligen allvarliga planer som kommenterades i media. Jag kontaktade Statens kulturråd som reagerade omedelbart med en skarp skrivelse och påtalade vilka konsekvenser detta skulle innebära för länet och för Umeå stadsbibliotek. Det var många som ställde upp för oss. Uppenbarligen var vår verksamhet uppskattad. Förslaget drogs tillbaka och verksamheten fortsätter än i dag.

Samtidigt hade landstinget föreslaget att patientbiblioteken i Lycksele och Umeå skulle läggas ned.

Patientbiblioteket i Lycksele avvecklades medan det i Umeå måste reducera sin verksamhet högst betydligt. Senare har dock nya medel tillförts och biblioteken har återuppstått i något annorlunda skepnad.

Störstorden

Det blev en mycket glad överraskning när jag på min sista arbetsdag i mars år 1996 fick mottaga en antologi över skönlitteratur från berättarlänet Västerbotten, Störstorden. Mina kollegor på Länsbiblioteket hade tillsammans med kollegor i länet valt texterna. Landstinget bekostade tryckningen. Då och då tar jag fram boken, läser ett avsnitt och minns med värme mitt Västerbotten.

Slutord

Länsbibliotekets ursprungliga uppdrag var att ansvara för kompletterande mediaförsörjning och rådgivning till biblioteken i länet. Senare tillkom att vara utvecklande, utbildande och kvalitetshöjande. Personalen bestod år 1996 av fem bibliotekarier och två kanslisters. Genom olika erfarenheter, kompetens och kreativitet kunde vi tillsammans med entusiasmen komma fram till lyckosamma och nyskapande lösningar. Samarbetet med biblioteken, regionala och kulturella instanser i länet liksom med kollegorna på länsbiblioteken i övriga norrlandslän var också ett betydelsefullt inslag i vårt arbete.

Tjugofem år är en kort tid i ett längre perspektiv, men för mig var det halva mitt yrkesverksamma liv. Jag fick genom mitt arbete lära känna Västerbotten och dess invånare, något som jag är oerhört glad och tacksam för.

Elsi Ekstedt

Studier

F 1931 i Jönköping. Studentexamen på reallinjen 1950. FK i historia, statskunskap och pedagogik Uppsala 1956. SÖ:s biblioteksskola 1957-58. Studier i lokalhistoria, konsthistoria, arkivkunskap (Umeå univ.).

Tjänstgöring, utmärkelser (ej vikariat)

Universitetsbiblioteket i Uppsala 1959-1962. Uppsala stadsbibliotek 1962-1974. Chef för länsavdelningen vid Umeå stadsbibliotek 1974-1992. Länsbibliotekarie 1993 - 1996. SAB:s marknadsföringspris i Greta Renborgs namn 1990. Studieförbundet Vuxenskolas kulturpris år 1993. Umeå kommuns Minervabelöning år 1995. Hedersdoktor vid Humanistiska fakulteten vid Umeå Universitet 1999.

Några av uppdragen

Suppleant i Svenska Folkbibliotekarieförbundets styrelse 1975-77. Kanslichef för rikskampanjen Hjärnåret 1997-2000. Utredning om sjukhusbiblioteken på Akademiska sjukhuset i Uppsala 2002.

Skrifter, publicerat (urval)

Elsi Ekstedts bibliografi (opubl.) omfattar ca 50 artiklar i dags- och veckopress om bibliotek, lokalhistoria och konst. Greta Renborgs bibliografi 1945-2000 (2001) (med Irma Ridbäck), Gränsar ledet: a community based medical care and rehabilitation project in the district of Butajira in central Ethiopia (2003), redaktörskapet för Due, Christian, Rapport från en koppartryckpress. 2005 (båda sistnämnda tillsammans med Jan Ekstedt).

När slutar X att vara teknik?

Vem tar nu upp Book-it eller Libra i sin CV?

Kalle Laajala

Jag baxade fram och tillbaka några gulnade årgångar av Korrespondenzblatt des Allgemeinen Deutschen Gewerkschaftsbundes och genom artiklarna, från Weimarrepubliken, kom ordet biblioteksteknik emot mig – i frakturstil. 1922 kunde man nämligen i några av biblioteks- och litteraturbilagorna följa artikelserien "Bibliothekstechnik im Gewerkschaftsdienst".

Med skoltyskan i bakhuvudet trasslade jag mig genom texten och ögonen anpassade sig snart till frakturstilens k och s och andra underliga bokstäver. Artikelserien var en grundläggande genomgång av hur man in- och upprättar, ordnar och driver ett fackföreningsbibliotek. En "best practices" eller lathund skulle man kanske säga idag.

Det stod klart att biblioteksteknik här var lika många delar metod som teknologi. Hur man bäst inreder lokalen: lämpliga dimensioner på hyllor och ställ. Hur man bäst ordnar materialet: Deweys decimalsystem eller ett naturligt-logiskt dito? Vidare hur man införskaffar böcker, vad som bör ingå i ett fackföreningsbibliotek, rekommenderade katalogkort och olika uppställningsprinciper. Några ord också om "die Persönlichkeit des Bibliothekars".

I samma veva bläddrade jag i The Public Library: a people's university (1938) av Alvin Johnson. En snygg liten bok med luftig typografi, del av en amerikansk serie om vuxnas lärande. Tekniken stod inte i fokus men i uppräkningsen av goda exempel kunde man ana vad som kändes nytt och fräscht i biblioteken då. Öppna hyllor. Personliga läsrådgivare i informella miljöer. Boklistor, kanske mångfaldigade på mimeograf, en tidig slags kopiator.

När man idag gör en sökning på ämnesordet Biblioteksteknik i Libris och spanar in träfflistans nyare titlar är där mycket digitalt, elektroniskt och webbanknutet. Somliga titlar av mer allmän karaktär.

Library of Congress' motsvarande subject heading heter Technical services (Libraries).

Allt som uppfanns efter din födelse

Men när blir något teknik eller teknologi (ja, jag slänger mig med begreppen ganska synonymt här)? Eller ännu hellre: när upphör något att vara det? Är det när tillräckligt många använder produkten/tjänsten? När

den förenklats såpass att även icke-expert kan använda den?

Alan Kay, amerikansk forskare och pionjär inom datorer och programmering, ska ha sagt att "teknologi är allt som uppfanns efter din födelse." Att definitionen snarast är en subjektiv fråga, beroende av din tids nymodigheter. Det som var teknologi för din mormor är skåpmat för dig, ungefär.

Jag har inte lyckats spåra i vilket exakt sammanhang Kay sa det, men citerat valdar runt på webben och refereras till när ämnet kommer på tal. Andra har justerat och byggt vidare. En Danny Hillis, verksam inom samma gebit som Kay, ska kort och gott

ha sagt att "teknologi är allt som ännu inte fungerar".

Författaren Douglas Adams (Lifarens guide till galaxen m fl) bidrog med en filosofisk-komisk trepunktslista när han i en välskriven artikel i The Sunday Times 1999 förklarade varför Internet inte var något att vara skraj för. Han menade (här med min översättning) att vi människor funkade på detta vis:

1. Allt som redan finns i världen när du föds är normalt;
2. allt som uppfinns mellan din födelse och din trettioårsdag är otroligt spännande och kreativt och med lite tur kan du göra en karriär på det;
3. allt som uppfinns efter du fyllt trettio är emot tingens naturliga ordning och början på slutet på civilisationen sådan vi känner den, tills det uppfunna funnits i cirka tio år då det sakteliga visar sig vara ganska okej ändå.

Hela artikeln, "How to Stop Worrying and Learn to Love the Internet", finns givetvis att läsa på webben: <<http://www.douglasadams.com/dna/19990901-00-a.html>>.

Mobiliseringen av böcker

E-post, officepaket, OPAC och streckodsläsare är grejor vars teknikstatus förmodligen börjat blekna för bibliotekarier, medan API, RFID och RSS är exempel på nyare begrepp som fortfarande kan kännas

krångliga eller rentav är obekanta.

Om teknikgränsen är en gräns som sveper framåt i tiden, rör den sig antagligen ryckvis. Ett sådant ryck har inträffat när ingen bibliotekarie längre i sitt CV tar upp BOOK-IT, LIBRA eller andra bibliotekssystem under rubriken datorkunskaper, eftersom systemen då kommit att betraktas som ett av många självklara verktyg i yrket, inte något som i första hand har med en maskin att göra, något separat. Det är min gissning.

Författaren till den tyska artikelserien som jag inledde med förklarade att biblioteksteknik i grund och botten handlar om mobiliseringen av böcker ("Mobilmachung der Bücher"). Ur den aspekten har kanske inte så mycket förändrats sedan tjugotalet, för det är väl vad biblioteken fortfarande pysslar med? Med prefixet mobil- kanske mer aktuellt än någonsin.

Detta har hänt..

Under maj spurtar alla organisationer för att få klart sina program på ESF i Malmö. Åtminstone två aktörer med biblioteksanknytning kommer att finnas. Det vet vi redan nu:

Världsbiblioteket planerar tre seminarier: en presentation av www.globalarkivet.se, en debatt under den preliminära rubriken: "Open Access - communistic gift economy or supplement to the capital?" och så vill man göra något om världslitteratur

Det nyskapade nätverket "**Librarians for informational commons and another Europe**" planerar två seminarier preliminärt 18 resp. 20 september: Ett om Public Lending Rights och ett med en preliminär inriktning mot "the role of the library in the construction of informational commons and another Europe." - för att citera den sammanhållande kraften Mikael Böök från Finland. Ett kommer troligen att vara förlagt till Malmö stadsbiblioteks lokaler, det andra på ESF-området. Till nätverket är f n **BiS**, **Campagna europea contro il prestito a pagamento in biblioteca** (<http://www.nopago.org/>), **Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek**, **Världsbiblioteket** i Stockholm och the **Network Institute for Global Democratization NIGD** (<http://www.nigd.org/libraries>), Spanish Task Force Against Public Lending Fees (Plataforma contra el Prestamo de Pago en Bibliotecas) anslutna. Fler organisationer lär komma!

Tillsammans med Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek och ESF-arrangörerna undersöker man också hur man systematiskt skall kunna samla och tillgängliggöra materialet från det sociala forumet i Malmö på nätet.

Allt eftersom planerna utvecklas och tiden närmar sig kommer biblioteksaktivister från hela Europa kunna hitta fram till biblioteksfrågorna på ESF och kunna göra arbetsinsatser.

För dig som vill göra en insats - stor eller liten - kontakta Mikael Böök (book@kaapeli.fi)!

Vill du hålla dig informerad, anmäl dig på diskussionslistan: <http://sympa.kaapeli.fi/sympa/info/lib-esf2008>

INTELLEKTUELL FRIHET OCH VETENSKAPEN OM KLIMATFÖRÄNDRING

Paul Sturges

Denna artikel, som Paul Sturges skrivit direkt för bis, baseras på en informell presentation med samma rubrik hållen vid The Bjornsen Festival of International Literature, Molde, Norge, aug/sep 2007. Den gör inga anspråk på att vara en forskningsartikel. Den presenterar argument och åsikter, huvudsakligen ur ett brittiskt perspektiv i avsikt att stimulera till fortsatt diskussion.

Klimatförändring och särskilt föreställningen att det pågår en långt framskriden global uppvärmningsprocess förs ofta fram i nyheter i radio/TV och i tidningar. Bilder, som t ex de av isbjörnar som blivit fast på isflak som driver bort från säkerheten på land, gör detta till en fråga som inte bara angår forskare utan som också är någonting som oroar allmänheten. I grund och botten handlar frågan om de enorma samlingarna av nutida och historiska meteorologiska data som finns tillgängliga, om de datasystem som kan användas för att systematisera dem och om tolkningarna som grundas på initierad granskning av dessa data.

Men så måste också den vanliga människans egna iakttagelser tas i beaktande. Det är t ex inte bara det att brittiska meteorologer observerat att de 10 varmaste år som registrerats inträffat under de senaste 12 åren. Det är också ett märkbart faktum, att det i Englands lågland kommit lite eller ingen snö under den yngre befolkningens hela levnadstid. Och i de nordiska länderna har folk naturligtvis observerat lika oroande förändringar. Vetenskapligt mätbara mönster, privata observationer och föreställningen att det pågår en tydlig, långsiktig utveckling hänger ihop på ett övertygande sätt. Lagg därtill föreställningen att allt detta orsakas av skador på ozonlagret på grund av koldioxidutsläpp från det moderna industrisamhället, och vi får en kraftfull blandning av en angelägenhet för vetenskapen och oro hos allmänheten.

Svår fråga

För den icke-vetenskaplige iakttagaren är detta en svår fråga. Under en livstid kan man lägga märke till kortsiktiga klimativäxlingar, perioder av kallare och varmare år, torra årstider och våta. Att sådana mönster sträcker sig längre bakåt i tiden är tydligt. Författaren samtalade ofta med en gammal bonde vars finstämda minne innehöll verifierbara väderdata som sträckte sig bakåt över nästan hela nittonhundratalet. Eftersom hans livsuppehälle var beroende av det, kunde han känna igen det växlande mönstret av gynnsamma och ogynnsamma årstider under hela denna tid. Var och en med någon historisk kunskap torde känna till att Storbritannien var mycket, mycket kallare under vissa delar av 1600- och 1700-talen: marknader där oxar stektes på den frusna Themsen är väl dokumenterade. Dessa markanta växlingar i 'normala' vädermönster motsäger till en början föreställningen att det i den globala uppvärmningsprocessen finns ett mönster som visar påverkan av människan. Dessutom är åsikter om konsekvenserna av en sådan förändring inte enstämmiga. Miljövårdarnas djupa oro är inte helt och hållet allmänt accepterade. De förbättrade vinskördarna i södra England och framgången för engelska mousserande viner i blindtester har till exempel lett till visioner om ett mer behagligt 'Medelhavsengland' med en vinindustri som matchar Frankrikes i en nära framtid. Det minsta man kan säga är att frågan om global uppvärmning är öppen för vetenskaplig och allmän debatt.

Vetenskaplig debatt pågår

Detta är faktiskt den ståndpunkt som en majoritet av den brittiska allmänheten intar. En opinionsundersökning från juli 2007 fann att 56 % av de svarande trodde att en verklig vetenskaplig debatt pågick. Detta är intressant och på ett sätt uppmuntrande. Att allmänheten uppmärksammar den vetenskapliga debatten är förvisso en god sak. Å andra sidan är det måhända oroande. Om man tittar på innehållet i den vetenskapliga kommunikationen i frågan, har den en överväldigande övervikt för påståendet att det pågår en global uppvärmning som orsakas av koldioxidutsläpp. Detta är den officiella uppfattning som framförts av Royal Society (Kungliga vetenskapsakademien) i Storbritannien (2005) i en längre uppsats baserad på rönen från FNs klimatpanel, Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). Den hävdar att 'Detta dokument undersöker tolv vilseledande slutsatser som framförts av motståndare till brådskande insatser när det gäller klimatförändring samt belyser de vetenskapliga bevis som avslöjar deras brister.' Många, många lika kraftfulla påståenden från det vetenskapliga etablissemanget skulle kunna citeras. Regeringar har, om än försiktigt och vanligtvis utan effekt, undertecknat internationella överenskommelser för att minska utsläppen. Några större företag, som Rupert Murdoch's News Corporation anslöt sig till i maj 2007, har förbundit sig att minska sitt 'koldioxidfotavtryck'. Det är faktiskt inte särskilt opportunt att gå emot denna opinionstrend, ändå argumenterar några få forskare och många andra företag, i synnerhet de

Paul Sturges, professor, Loughborough University, UK.
Styremedlem i Beacon for Freedom of Expression.
Författare till en rad böcker: The quiet struggle: information and libraries for the people of Africa, 2.ed., skriven tillsammans med Richard Neill. Ordförande i IFLA Freedom of Access to Information and Freedom of Expression (FAIFE) Committee.

”Verklig intellektuell frihet tillåter ensidig, ja till och med oärlig kommunikation.”

som har intressen i tillverknings- och energiindustrierna, emot den ensidiga läran om global uppvärmning. Det är faktiskt på grund av deras bidrag till debatten som detta har blivit en fråga om intellektuell frihet.

'THE GREAT GLOBAL WARMING SWINDLE'

Visningen av en mycket omtvistad TV-dokumentär med titeln 'The Great Global Warming Swindle' i den brittiska Channel 4 i mars 2007 fick den offentliga debatten att stiga till en aldrig tidigare uppnådd intensitet. Dokumentärens budskap kan uttryckas i några få fraser från reklamen för den: 'Man ljugar för dig', 'Vi kan inte säga att koldioxiden styr klimatet; det har den förvisso inte gjort tidigare', 'global uppvärmning har förklarats till naturvetenskap, men det är inte naturvetenskap: det är propaganda'. Den hade för avsikt att presentera en alternativ vetenskaplig fallstudie, där ökade koldioxidutsläpp inte föregick och orsakade uppvärmning, utan endast var en följd därav. Enligt vittnesmål från författarens samtal med vänner och bekanta tyckte många att dokumentären var övertygande. Också en eller två journalister berömde den och stödde dess metoder och innehåll. Vanligare var det emellertid att den angreps i pressen och på miljöorganisationernas webbsidor. Där citerades forskare som hävdade, att den innehöll dålig naturvetenskap (faktafel och manipulation av data), att den var selektiv och struntade i auktoritativ vetenskaplig litteratur, samt att den gav en felaktig bild av vissa citerade forskares åsikter. De uppräpda

känslor som programmet orsakade stannade inte vid öppen debatt. Det förekom krav på att DVDn med dokumentären skulle stoppas av Channel 4, eller att den skulle redigeras om grundligt innan den släpptes. De som ställde dessa krav försökte inte bara tysta ner programmakarnas intellektuella frihet, utan de ställde frågor som går tillbaka till naturvetenskapens väsen.

Naturvetenskapens anspråk

För att förstå den fulla innebörden av denna tvist i Storbritannien 2007 måste vi se på naturvetenskapen och vad den strävar efter att åstadkomma. Naturvetenskapens anspråk på att vara sann är inte absolut, i motsats till religionens anspråk. Vad naturvetenskapen gör är att tillhandahålla den bästa förklaringen till fenomen i sin tid. Detta sker förstås i en kontext av sökande efter den absoluta sanningen, men beskrivningen av naturvetenskapen som en rivaliserande religion i motsats till en rival till religionen är inte hållbar.

Naturvetenskapen verkar med vetenskaplig metod: rigorösa tester och omtester av hypoteser och dessas identifiering som falska om bevisen visar att så är fallet. Utförandet av denna process är föremål för granskning, där paneler av experter från ämnesområdet värderar forskningsresultaten, rön som erbjuds för publicering och enskilda forskares och vetenskapliga institutioners kompetens. Allt detta

sker på den intellektuella frihetens villkor, vilka garanteras av staters konstitutioner och lagar och av internationella överenskommelser som FN:s Deklaration om de mänskliga rättigheterna, vilket gör alla ämnen tillgängliga för forskning och tillåter att alla rön och teorier ställs till allmänhetens förfogande. Det är denna tanke att den vetenskapliga processen och dess resultat ska vara öppna och offentliga som skymfades av vissa av reaktionerna på 'The Great Global Warming Swindle'. Även diskutabelt dålig och oärlig naturvetenskap förtjänar att luftas, om vi accepterar värdet av intellektuell frihet.

NATURVETENSKAP OCH INTELLEKTUELL FRIHET

Problemet är att systemet inte är perfekt. Regeringar är inte alltid neutrala garantier för att tillförsäkra naturvetenskapen en frihetssfär att verka i. Affärsföretag vill ha ny forskning som stöder deras vinstintresse och skyddar deras pågående verksamhet från inblandning som har sin utgångspunkt i allmänhetens hälsa och säkerhet eller skyddet av naturmiljön. Det finns andra starka intressen, miljörörelsen till exempel,

Alla uppskattar inte Al Gores budskap

som engagerar sig i forskningen och ifrågasätter tillförlitligheten i en del av dess rön. Men mer än så, själva naturvetenskapen kan vara behäftad med brister i sin utövning. Förekomsten av ett vetenskapligt etablissemang med universitetsprofessorer och fakultetsmedlemmar, presidenter och kommitteer för vetenskapliga sällskap, samt medlemmar i officiella och affärsmässiga rådgivande organ, är problemets kärna. Etablissemangs medlemmarnas anseenden, levebröd och rentav deras trossystem är så intimt förknippade med vedertagna rön och teorier att de tenderar att misstänkliggöra och ibland marginalisera naturvetenskap som utmanar renlärigheten. I dessa fall kan hela granskningssystemet likna en sammansvärjning för att trycka ner utmaningar snarare än ett medel för att garantera vetenskaplig kvalitet. Sedan finns det de yttre påtryckningarna på forskningen som kan göra den till mindre av ett 'sökande efter den heliga graal' och mer av en världslig angelägenhet rörande inflytande, förhandlingar och kompromisser. Dessa är värda att utforskas.

Statsmaktens roll

Först och främst gäller det statsmaktens roll. Som tidigare antytts har statsmakten en

dominerande ställning genom sin kontroll av all eller stor del av universitetsfinanserna, genom sina egna forskningsinstitut och laboratorier, sina finansieringsråd och regelverk samt genom sin makt över inköp av innovativa varor och tjänster. Den kan ge nationella direktiv och ha rimliga förväntningar på att forskarna skall följa dem utan att ifrågasätta dem. Vidare har regeringar kapacitet, om de finner det nödvändigt, att marginalisera vetenskapliga upptäckter i vad de menar ligger i den politiska nödvändighetens intresse. Den kinesiska regeringen, till exempel, känner förvisso till forskningen om global uppvärmning, men den snabbt växande kinesiska ekonomins vinster anses sannolikt inte gagnas av föroreningskontroller. Detta pekar oundvikligen på, åtminstone under den närmaste framtiden, fortsatta extremt höga nivåer av koldioxidutsläpp och andra former av föroreningar från kinesiska källor. I ekonomier där den privata sektorn är mycket mera avskild från den direkta regeringssfären, har näringslivet fortfarande ett enormt inflytande på innehållet i 'offentlig' vetenskap. Detta sker genom projektfinansiering till universitet och andra 'neutrala' institutioner av forskningsområden, som man anser vara värdefulla. Slutligen har vi andra påtryckningsgruppers roll, ideologiskt

eller etiskt inspirerade, av vilka vissa kan påverka ett mycket stort antal människors röstande. Regeringar och politiska partier som strävar efter makt är ibland beredda att förhandla med dem om politiska uppgörelser, vilket kanske får följder för vad som skall betraktas som godtagbar vetenskap.

Näringslivet

Näringslivets inflytande över forskningen beror delvis på att näringslivet anställer egna forskare i sina laboratorier och forskningscentra. Inte mycket lättare att bestämma är näringslivets indirekta inflytande på offentlig forskning. Regeringens forskningspolicy planeras vanligtvis av tjänstemän med naturvetenskaplig bakgrund i samverkan med externa experter och representanter för yrkeslivet, industrin, affärslivet och andra relevanta sektorer av det utvidgade samhället. Den brittiska journalisten George Monbiot påstår att detta har inneburit en utvidgning av vad han kallar 'corporate takeover' av landet. (Monbiot, 2000). Sedan 1993 har Storbritannien sökt 'en bättre allians mellan strategisk forskning och industrins behov', vilket har medfört att man låtit direkt regeringsfinansiering av forskning minska, medan industrin har gått in och tagit över initiativet. Samtidigt påstår han att industrirepresentanter i forskarråd samt 'Framtidspanelerna' som ger råd till regeringen och forskarråden har ökat i antal och inflytande. Näringslivsfinansierade forskarprofessorer och institutioner inom universitet (som Ford College vid Loughborough University) har också gynnats.

Påtryckare

Påtryckningsgruppers inflytande på forskningen är mycket mindre en del av offentlig policy och mer en allians för att nå politisk fördel (Moran, 1998). Ta till exempel fallet med tuberkulos bland kor. Varje år innebär slakt av nötkreatur som lider av TBC i Storbritannien stora kostnader för bönderna och höga nivåer på statliga bidrag. Bönderna hävdar att TBC överförs av grävlingar, vilka därför bör decimeras. Men djurrättsaktivister säger att det är boskapens rörelser (till och från marknader och mellan gårdar) som sprider sjukdomen. Till nyligen har den 'vetenskapliga' meningen gynnats

aktivisterna, vilkas nära förbindelser med Labour-regeringen är dokumenterade. Men när man lyssnar på en grupp bönder, som tillämpar sina noggranna observationer av olika fall och uttrycker sin skarpa kritik av statistiken på detta område, kan det få vem som helst att tvivla på dess tillförlitlighet. Nyare utlåtanden från regeringens forskare tycks stödja böndernas logik, men det har varit en hård kamp för att vinna tvisten och ändra forskningen. Fastän allmänheten inte torde veta mycket om denna inre verksamhet, kan den vetenskapliga debatten göra dem förvirrade om vad eller vem de ska lita på. En skickligt redigerad och trovärdigt redovisad presentation, som 'The Great Global Warming Swindle', kan sålunda påverka opinionen mycket kraftigt.

ATT TOLKA NATURVETENSKAP

För en vetenskapsman är det en relativt okomplicerad sak att tolka naturvetenskap, om han är beredd att väga in såväl forskningens sociala dimensioner som de vetenskapliga rönen och slutsatserna. För den vanliga medborgaren, som sannolikt får anstränga sig för att förstå det aktuella vetenskapsområdet, kan dessutom det intellektuella klimat som omger naturvetenskapen bli en svårighet för mycket. Det är här de populärvetenskapliga författarnas och journalisters roll blir avgörande. Ett bra exempel på skicklighet inom detta område är den brittiska tidningen *Guardians* kolumn *Dålig vetenskap*. Den ansvariga journalisten Ben Goldacre tar charlataners påståenden, grundade på föregiven forskning, och tillintetgör dem med kvickhet på ren engelska. Kolumnen avslöjar även några av de påtryckningar som används av dem för vilka forskningen är ett medel för ett ofta tvivelaktigt ändamål snarare än ett ändamål i sig självt. Sålunda redovisar han (Goldacre, 2007) en örtmedicinsk utövers verksamhet för att avleda kritik mot sin forskning, eller bristen på forskning, rörande hennes krav på 'blodrenings'-rättigheter (vad nu det kan betyda) till rödklöver. Samma herbalist avslöjas också som författare till en tidningsartikel där hon skriver om den goda effekten av ett vitamintillskott utan att avslöja sin ställning som talesman för Health Supplements Information Service, en lobbygrupp för tillskottsindustrin.

Kolumnens skildring av bloggares verksamhet genom att avslöja både pseudovetenskap och social manipulation är en fröjd att läsa. Ändå borde inte den vanliga medborgaren behöva vara fullständigt beroende av en vetenskapsskribent för att kunna granska vetenskapliga påståenden.

Vem litar jag på?

Ett sätt att bilda sig egna uppfattningar är att fråga 'Vem litar jag på?' Svaret är inte nödvändigtvis den ledamot av det vetenskapliga etablissemanget som kanske försvarar ett privilegium som byggts upp under årtal som akademisk och politisk insider. Om man tar exemplet 'The Great Global Warming Swindle' igen, så handlar en del av debatten kring den om de inblandade personerna och deras trovärdighet. Där finns till exempel å ena sidan professor Carl Wunsch, som citeras i dokumentären för att ge stöd åt dess resonemang, och som efteråt sa att hans kommentarer om svårigheten att förstå de fakta som framfördes för att bekräfta producenternas teser blev helt förvrängda. Å andra sidan finns där Fred Singer, som uppträdde i programmet som en entusiastisk kritiker av teorin om global uppvärmning. Det är kanske bra att känna till att Wunsch är knuten till PAOC, ett institut vid Massachusetts Institute of Technology som ägnar sig åt att studera ozonhålets kemi, orkaners fysik och istidernas dynamik. Det faktum att Singer är knuten till Independent Institute, en nyliberal tankesmedja, och att han har forskat om klimatförändring för olika företags räkning, till exempel Exxon, Texaco, Arco, Shell och American Gas Association, kan också vara bra att veta. Men om detta inte är tillräckligt upplysande, erbjuder Internet lätta vägar till stora mängder ytterligare information. Vem vi kan lita på är något som vi själva kan fastställa, om vi gör oss det besväret. Det är bara ett sätt att använda sin intellektuella frihet att börja bilda sig egna självständiga uppfattningar.

SLUTSATS

Att fastställa var trovärdigheten borde ligga är emellertid inte det enda sättet, och faktiskt inte det bästa sättet, att tolka naturvetenskap. Det verkliga ansvaret för oss alla är att förstå naturvetenskapen så

bra vi kan och bilda opinioner som är grundade på denna förståelse. Detta i sin tur lägger stort ansvar på vårt undervisningsväsen, på populärvetenskapliga skribenter och journalister, samt på biblioteken som kan ge tillgång till vetenskaplig information i tryckt eller elektronisk form av alla svårighets- och komplexitetsgrader. Den här artikeln började med att fästa uppmärksamheten på kravet att förbjuda den kontroversiella och förmodligen vilseledande dokumentären 'The Great Global Warming Swindle'. Sådana krav är ett svek mot principen om intellektuell frihet. De är förvisso begripliga i ett sammanhang som verkar handla om rent missbruk av intellektuell frihet. Men bara därför att de är begripliga innebär det inte att de är godtagbara. Verkligen intellektuell frihet tillåter ensidig, ja till och med oärlig kommunikation. Den förlitar sig på att medborgarna i ett välinformerat samhälle känner igen och avvisar oärlighet och egenlystiga argument. Detta är ett stort ansvar och ändamålet med den här artikeln har varit att peka på några orsaker till att ansvaret kan vara mycket svårt att hantera, när det rör sig om ett komplext och krävande vetenskapligt innehåll. Trots svårigheten ligger ansvaret kvar. Vetenskapen om klimatförändring kan verkligen bara tolkas tillfredsställande i ett klimat av intellektuell frihet.

Översättning: Sonja Andersson

Referenser:

Goldacre, B. (2007) *Bad science: moved to tears by the beauty of blogs*. *Guardian* 16th June, p.12.

Monbiot, G. (2000) *Captive state: the corporate takeover of Britain*. London: Macmillan.

Moran, G. (1998) *Silencing scientists and scholars in other fields*. Greenwich CN: Ablex.

Royal Society (2005) *Climate change controversies: a simple guide*. At <http://royalsociety.org> [Accessed] 9th Apr 2008].

Några boktips med anledning av Israel- Palestina jubileet 1948-2008

Mats Myrstener

Rosemary Sayigh: The Palestinians : from peasants to revolutionaries. With a new foreword by Noam Chomsky. London : Zed books, 2007.

Författarinnan är socialantropolog och har bott i Beirut en längre tid för att studera krigets inverkan på de palestinska flyktingarna där. Denna bok kom ursprungligen 1979. 1994 gav Zed books ut av samma författare *Too many enemies. The Palestinian experience in Lebanon.*

Boken bygger främst på intervjuer hon gjort med palestinier i flyktinglägren, som funnits i Libanon ända sedan fördrivningen ur Israel ("Nakba") 1948.

Inside Lebanon : journey to a shattered land. Edited by Assaf Kfoury. With Noam and Carol Chomsky. New York : Monthly review press, 2007

Paret Chomsky besökte Libanon i maj 2006, två månader innan Israel startade nya beskjutningar av södra Libanon. De besökte flyktingläger och israeliska fångelser och tortyrcentra. De diskuterar med politiker från alla läger. Boken är illustrerad.

Pernilla Ahlsén: En fattig familjs hem tar bara fem minuteratt riva : livet i skuggan av konflikten. Norstedt, 2006

Boken består av reportage Ahlsén gjorde i Israel och Palestina, med intervjuer med både israeler och palestinier. Titeln talar för övrigt för sig själv.

Richard Jändel: Kibbutzen : från utopi till verklighet. Sekel, 2008

Författaren och journalisten Richard Jändel har tidigare bl.a. intervjuat svenskarna som deltog i spanska inbördeskriget. Han har själv bott på kibbutz, och skildrar i boken dessa socialistiska pionjirläger, som även var den israeliska arbetarrörelsens "spjutspetsar". Jändel skildrar kibbutzen som ett försök att praktisera äkta kommunism i småskaligt format fullt ut. Han jämför den med de första kristna gruppernas sammanslutningar, eller de anarkistiska spanska kollektivjordbruket. Här praktiserades verkligen devisen "av var och en efter förmåga, åt var och en efter behov". Kibbutzrörelsen var inte heller samhällsfrånvänd, som många kristna och försocialistiska grupper, utan en viktig del i Israels ekonomiska liv. Till antalet var "kibbutznikarna" förhållandevis få, men ideologiskt spelade de en stor roll. I det första israeliska parlamentet 1948 utgjorde de tjugo procent av ledamöterna. Den socialistiske historikern Howard Fast menar att i en tid av "hämningslös konsumtion och girighet", är kibbutzens exempel av största betydelse. Idag är dess existens hotad i konfliktens Israel, både av politiska skäl men också på grund av den nyliberala ekonomins strupgrepp.

Ilan Pappé: Den etniska rensningen av Palestina. Karneval, 2007. 303 s.

1947 avgjordes Palestinas framtid i FN. På hösten föreslog FN:s generalförsamling Palestinas delning i en judisk och en arabisk stat med Jerusalem under FN:s styre. Judarna, som utgjorde ca 1/3 av befolkningen och ägde mindre än 10 % av marken, tilldelades 55 % inkl. Negevöknen. Judarna accepterade, trots att målet och drömmen för de flesta sionister var hela det historiska Palestina (inklusive landet öster om Jordan). Araberna sade nej. Israel utropade sig självständigt och FN antog delningsplanen utan att någon folkomröstning gjorts.

Strax efter det brittiska tillbakadragandet 1948 utbröt det

första arab-israeliska kriget. Enligt förf. Ilan Pappé, israelisk historiker vid Haifas universitet, var kriget noga förberett av israelisk militär, som med amerikansk hjälp och västtyska pengar (och sovjetiska vapen) mönstrade en stor armé på 80.000 man, dubbelt så stor som den samlade arabiska motståndsmännen. Under kriget genomfördes en etnisk rensning av arabiskdominerade områden i Israel/Palestina. 750.000 palestinier fördrevs, civila dödades och byar förstördes. I spetsen gick ofta två israeliska terrorgrupper- Irgun (Etzel) och Sternligan, den senare mest berömd för mordet på greve Folke Bernadotte.

I boken skildras den planmässiga etniska rensningen av arabisk befolkning som lade grunden till staten Israel. Massfördrivning var en central del av "Plan Dalet", och boken bygger på material tidigare opublicerat från israeliska arkiv.

Vi skulle få leva här : om muren i Palestina. Redaktörer: Ursula Berge, Fredrik Johansson, Andreas Malm, Jesper Weitz
Agora, 2005

Birgitta Albons, Donald Boström: Muren
Leopard förlag, 2005

Här skildras muren mellan Palestinas västbank och Israel i bilder, svartvita i Albons och Boströms bok, i färg med en rad intervjuer i Agoras bok. Västvärldens tystnad kommenteras, det palestinska motståndet visas, paralleller till muren i Berlin dras. Också livet i den lilla Gazaenklaven skildras i Agoras bok, och det komplicerade lapptäcke av israeliska bosättningar och palestinska självständiga områden på västbanken och i Jerusalem. En förteckning med webadresser och organisationer engagerade i konflikten i Palestina ges också.

Vad är ett folkbibliotek?

Lena Lundgren

Bara om vi har en tydlig och allsidig beskrivning av vad vi och våra användare menar med ett folkbibliotek, kan vi ställa krav på att folkbiblioteken ska drivas kommunalt och avvärja försöken att privatisera

Förra året gjorde BiS en undersökning av hur många folkbibliotek i Sverige som drevs i alternativa former, d.v.s. på annat sätt än inom den kommunala organisationen. Vi hade ett intryck av att antalet sådana bibliotek hade ökat och när vi försökte ta reda på om detta var en riktig iakttagelse, visade det sig att varken Kulturrådet, Sveriges Kommuner och Landsting eller Svensk Biblioteksförning hade någon överblick. Vi gjorde en enkät till länsbiblioteken och resultatet med kommentarer bildade bakgrund till BiS' seminarium, Bibliotek – en privatsak?, på Bok & Biblioteksmässan 2007.

Inget nytt

Bibliotek på entreprenad är inte något nytt fenomen. Mest uppmärksamhet väckte företaget Nordisk Biblioteksutvecklings avtal om drift av folkbiblioteken i Åre kommun 1990. Det försöket slutade något år senare efter företagets konkurs. Biblioteket drivs nu av kommunen. Även i Linköping har en filial, **Linghem**, drivits på entreprenad av ett företag. När kommunen erbjöd anställda att ta över kommunala verksamheter på entreprenad, startade en bibliotekarie ett handelsbolag och tog över driften av biblioteket. Den entreprenaden existerade i tio år men efter en upphandling övertog sedan det kommunala biblioteket driften. Dessa försök med entreprenaddrift är dokumenterade på olika sätt. Ytterligare ett antal mindre bibliotek har tidigare drivits på entreprenad, bl.a. av studieförbund, men där har samarbetet upphört av olika anledningar.

Flera olika driftsformer

Sammanställningen av BiS' enkät visade att det hösten 2007 fanns ett

tjugotal bibliotek med alternativa driftsformer i olika former. Bakgrunden var varierande. Ca hälften biblioteken var små filialer som hade hotats av nedläggning under 1990-talet och som i det läget övertagits av en lokal förening eller ett byalag. Arbetet görs i de flesta fall ideellt och föreningen får ett mindre bidrag till medieinköp.

I **Grubbe** i Umeå kommun finns en blandform. Där drivs biblioteket som en intraprenad, d.v.s. "en självständig, företagsliknande enhet, som på uppdrag utför verksamheter inom den kommunala organisationen" (Umeå kommuns definition). Inom den andra hälften av biblioteken finns en flora av olika varianter av entreprenader. I Västerås kommun bedriver **Tillberga** Grannskapsservice, som är en ekonomisk förening där alla invånare i kommundelen kan bli medlemmar, flera slag av medborgarstyrd samhällsservice, bl.a. biblioteket.

Rena entreprenader förekommer också, exempelvis i **Hällefors**, där Hällefors Bokhandel AB driver biblioteken i Hällefors och Grythyttan. Bokhandeln var tidigare kommunägd men är nu ett privat företag. I **Töre** i Kalix kommun driver en lokal affärsinnehavare (kiosk, café, spelbutik) biblioteket på entreprenad. I Sigtuna kommun driver **Sigtunastiftelsen** sedan gammalt (1947) filialen i Sigtuna, ett samarbete som nu ska upphöra, och Svenska kyrkan driver filialen i **Rosersberg** delvis ideellt. Mycket uppmärksammat har **Dieselverkstadens bibliotek** i Nacka kommun blivit. Det drivs på entreprenad av Dieselverkstadens biblioteks ekonomiska förening, ett personalkooperativ. Initiativet togs av personalen och stöds av den politiska borgerliga majoritetens program.

I det står det att konkurrens ska användas i all verksamhet som inte är myndighetsutövning eller av tydligt strategisk karaktär. Såvitt vi har förstått har inte regelrätt upphandling gjorts i något av dessa fall hittills.

Varning för entreprenörer

Av resultatet av enkäten kan man inte dra slutsatsen att antalet entreprenader ökar. Däremot varnades det i kommentaren för att det finns andra tecken på att alternativa driftsformer, och regelrätta entreprenader, kommer att blir vanligare. I **Nacka** fanns planer på att konkurrensutsätta alla biblioteken. Btj förde diskussioner med några skånska kommuner om övertagande av driften av biblioteken. I **Linköping** hade den borgerliga kommunledningen beslutat att lägga ut driften av samtliga filialer, dock inte huvudbiblioteket.

Det senaste halvåret har det visat sig att dessa varningar var högst befogade. Även i **Växjö** har den borgerliga ledningen beslutat att konkurrensutsätta sina filialer. Det har också dykt upp två företag, **Subitus** och **Svenska Boklån AB** (med samma ägare), som enligt egen uppgift har kontakter med flera kommuner om övertagande av hela driften av biblioteken eller vissa delar. Bakgrunden är den s.k. utmanarrätten, som ett tiotal borgerligt styrda kommuner har infört. Den innebär att vem som helst, som tror sig om att kunna driva en kommunal verksamhet bättre och/ eller billigare än kommunen, har rätt att lägga ett anbud. (Denna utmanarrätt ifrågasätts dock med hänvisning till lagen om offentlig upphandling.) I en artikel i BBL 2008:3 utvecklar Björn Norberg, en av männen bakom företagen, sina idéer om hur de skulle

kunna "göra biblioteksverksamheten roligare" och "delar av verksamheten smartare, bättre och billigare". Tankarna verkar ytterligt luddiga och vittnar om stor okunskap.

Vad är ett folkbibliotek?

Resultatet av BiS' enkät väckte många frågor: Får ett bibliotek se ut hur som helst? Hur går det med insynen, allsidigheten och neutraliteten om bibliotek drivs på entreprenad? Hur blir det med samhällsansvaret, medborgarengagemanget och demokratin? Vem tar ansvar för lokalsamlingen, servicen till gamla, till dem med olika former av läshinder och andra olönsamma verksamheter? Kan det väl fungerande nätverket biblioteken emellan, som förutsätter gemensamma åtaganden och ansvars- och arbetsfördelning, bibehållas? Finns det längre något värde i folkbiblioteksiden?

Den senaste händelseutvecklingen

har aktualiserat dessa frågor och ytterligare en fråga, nämligen Vad är ett folkbibliotek? För männen bakom Subitus/Svenska Boklån handlar bibliotek uppenbarligen i första hand om distribution av böcker och de tycker sig se olika möjligheter att förenkla denna distribution. Övriga funktioner och roller som biblioteken har, berörs de inte.

*"För två år sedan slog det mig att via en nätbokhandel går det att beställa en bok från England på två dagar, varför skulle inte liknande koncept kunna användas på biblioteken?
- Idag finns det ingen koll på tillgång och efterfrågan hos biblioteken, så där finns stora förbättringsmöjligheter"*

*Per Magnus Wicén är vd på företaget Subitus Consulting
Svenskt näringslivs hemsida
2008-03-18*

Det är mycket viktigt att vi snarast definierar vad ett bibliotek är, vilka kriterier som ska uppfyllas för att en verksamhet ska kunna kallas bibliotek. I denna diskussion måste vi

alla delta, så att vi får fram en tydlig och allsidig beskrivning av vad vi och våra användare menar med ett folkbibliotek. Det är bara om vi har en sådan, som vi kan ställa krav på att folkbiblioteken ska drivas kommunalt och avvärja försöken att privatisera dem.

Litteratur

Aronsson, Mariell (1996), Bibliotek på entreprenad : en studie gjord på Järna kommunalsbibliotek under våren 1996. Umeå : Umeå universitet. Magisteruppsats 1996:43.

Biblioteksentreprenader i Norden (1993). Stockholm : Statens kulturråd.

Bostedt, Göran (1995), Bibliotek på entreprenad : medborgarna och biblioteksverksamheten i Åre kommun : en studie av förändrade kommunala verksamhetsformer. Härnösand : Mitthögskolan.

Entreprenad : till vilket pris?(1994) Stockholm : Statens kulturråd.

Nilsson, Camilla (2002), Bibliotek på entreprenad : en studie av debatten kring entreprenadbibliotek i dagspress under 1990-talet. Umeå : Umeå universitet. Magisteruppsats 205.

Nordin, Elisabeth (2000), Bibliotekarien som startade eget : ett exempel på det mesta. Örebro : Forum för småföretagarforskning.

Sjögren, Solveig (1993), Bibliotek på entreprenad : om innebörden, om ABF:s övertagande av driften av Vivallabiblioteket i Örebro samt om debatten i lokaltidningarna. Örebro : Högskolan i Örebro.

Spetz, Jon Einar (1991), Bibliotek på entreprenad : om begreppet, Åremodellen, debatten och möjligheterna för entreprenadutläggning av folkbibliotek i Norge. Oslo : Statens bibliotek- og informasjonshøgskole.

Vad är ett bibliotek?

Bengt Nerman undrar...

I DN 10/4 2008 ställde Leo Gullbring apropos till- och i ombyggnaden av Asplunds bibliotek vad han menar borde ha varit den stora frågan: inte relationen till arkitekturhistorien och respekten för Asplunds bibliotek, utan vad som definierar ett bibliotek och ett offentligt rum idag.

Detta har jag hela tiden undrat över och undrar nu om inte bis kunde få igång ett samtal som kunde ge svar. Något svar.

Själv vet jag inte. Jag var med på invigningen 1928: vi satt på kuddar i John Blund-rummet och hörde en tant berätta en saga. Fast då var jag bara sex år. Min biblioteksdebut och många studieår begick jag på biblioteksfilialen på Hantverkargatan i Stockholm, där man hade ett härligt läsrum som var öppet på kvällarna och där jag kunde slippa vara hemma. Jag trivdes alltså.

Desto svårare hade jag att finna mig tillrätta på Asplunds bibliotek. Jag tyckte de enorma trapporna var orimliga. Jag förstod inte varför det skulle stå böcker högt upp längs väggarna i den väldiga rundeln högt däruppe, böcker som man inte kunde komma åt. (Kanske man kunde det.) Sen minns jag den trånga utpassagen mitt i rummet. Desto mer hörde jag hemma i Vällingbyfilialen, där jag började låna 1961. Inga trappor: ingång i gatans plan och innanför först ett kapprum, sedan ett lånerum och så ett stort ljusst rum i två våningar med böcker, arbetsplatser och katalog. Ett vackert rum, på en gång öppet utåt och avskilt. Vid en senare ombyggnad bröts hela iden och trevnaden sönder, men det är en annan historia.

Jag kan tänka mig att biblioteket i Vällingby var bra då men inte räckte till för alla nya uppgifter. Det var tänkt, det var det som var det fina. Om en bibliotekarie tänkte idag, hur skulle ett huvudbibliotek i Stockholm kunna se ut - inifrån, inte utifrån?

Vänsterpartiet blandar ihop upphovsrätt och bibliotek ersättning.

Siv Wold-Karlsen

EU-kommissionen vill helst att det skall gå raka rör mellan upphovsrättsinnehavarens intäkter och hans/hennes ficka. Den svenska bibliotek ersättningen är kulturpolitik.

Direktivet jag försöker följa är det så kallade lånedirektivet, EU-direktiv 92/100-2006/115, som bland annat hotar de nordiska ländernas kultur- och bibliotekspolitik. Den 11. december 2007 lade EU-kommissionen ned ärendena mot den danska och svenska bibliotek ersättningen, och den 10. april 2008 lade ESA, som kontrollerar att EES-länderna följer EU-direktiven, ned ärendena mot den isländska och norska bibliotek ersättningen. EU-kommissionen bryr sig inte om att meddela länderna, utan lägger bara ut sina beslut på en webb-sida där de använder sig av kryptiska besluts-koder som *classement*. ESA har faktiskt skrivit brev, två nästan likalydande, till Island och Norge. Sen är väl innehållet i breven inte särskilt uppmuntrande. ESA (och EU-kommissionen) har lagt ned ärendena men inte accepterat ersättningssystemen, och förbehåller sig därför rätten att när som helst börja om från början. Åtminstone vad gäller den norska bibliotek ersättningen har man inte fått ESA (och EU-kommissionen?) att förstå att det handlar om kulturpolitik, inte om upphovsrätt. Det är illa, och än värre kan jag tycka det är att heller inte vänsterpartiet (det svenska) har förstått skillnaden på upphovsrätt och kulturpolitik. Vänsterpartiet, som för inte så länge sen motsatte sig fildelning, har nu gjort en helomvändning och förespråkar fildelning utifrån bibliotek ersättningsmodellen. I ETC.nu, 18 april 2008, intervjuas vänsterpartisten Michael von Knorring och får frågan Hur skulle ett optimalt system för ersättning till upphovsrättsinnehavare se ut? – och svarar:

Bibliotek ersättningen är en bra modell att titta på. Den är ett idag existerande legitimt system, som inte kritiseras av vara sig författare eller förläggare. I princip kan alla frågor om fildelning besvaras med paralleller till hur biblioteken fungerar idag.

Bibliotek ersättningen ogillas av EU-kommissionen just därför att den inte är vad Michael von Knorring tror den är, och EU-kommissionen vill den ska vara: upphovsrättslig. Bibliotek ersättningen är kulturpolitisk och villkorad av politiska beslut. För att få bibliotek ersättning måste du vara fast bosatt i landet, eller skriva på svenska. När bibliotek ersättningen kom till 1954 var kriteriet svenskt medborgarskap, och syftet var att stödja svenska författare och svenskan som litterärt språk. Syftet är fortfarande språkpolitiskt, men sen 1976 utvidgat till att omfatta alla språk och författare som finns och är verksamma i Sverige. För att böcker ska kunna generera bibliotek ersättning, måste de köpas in och lånas ut av biblioteken. Biblioteken köper inte in allt som publiceras; biblioteken företar ett urval enligt kriterier som kvalitet, bredd och mångfald, hänsyn till språkliga minoriteter osv. Det mesta av pengarna som genereras av bibliotek ersättningen delas ut i form av stipendier och enligt andra kriterier än: Ju flera utlån, desto mera pengar. Den tredjedelen som går i raka rör till författare, och andra upphovspersoner, går till dem därför att de är upphovspersoner och har skrivit, översatt, illustrerat, boken. Inte därför att de är upphovsrättsinnehavare. Det behöver de inte vara. Det kan vara en förläggare som har köpt upphovsrätten och blivit upphovsrättsinnehavare, men det ger inte förläggaren rätt att kräva bibliotek ersättning. Eftersom bibliotek ersättningen inte handlar om ersättning till upphovsrättsinnehavare.

Nu har Stim, Svenska tonsättares internationella musikbyrå, kommit med förslag till en licensmodell för musik-nedladdning på internet, något i stil med de licensavtal Stim sedan länge har med radiokanaler, affärskedjor och idrottsanläggningar.

Det vore kanske bättre om vänsterpartiet tittade kritiskt på det förslaget, och ännu bättre om man initierade en seriös genomgång och diskussion av hela upphovsrättssystemet. Det kan behövas.

BiS insamlade 10.000 kr till Diakonias barnlitteraturprojekt i Palestina blir 100.000 genom ramavtal med Sida!

Vart går pengarna?

Böckerna som kommer att ges ut under 2008 är både sådana som är skrivna av lokala författare och sådana skrivna av utländska författare. Hittills har det beslutats om två böcker: "Little Peace of Ground" och "The Friends".

När det gäller vilka böcker som väljs ut så görs urvalet av en kommitté som består av medlemmar från Ministry of Education and Higher Education (MOEHE), Ministry of Culture (MOC), Tamer Institute och Women's Affairs Technical Committee (WATC). Några av medlemmarna i kommittén är Rose Shomali, Arham Damen, Denis Asad, Sonia Nimr, Shareef Kanane'.

Några resultat från 2007, där huvudmålet var att distribuera så många barnböcker som möjligt till så många bibliotek som möjligt: 1871 böcker distribuerades över ett område som täckte nästan hela Västbanken och Jerusalem. Böcker distribuerades även till regioner längre bort från Jerusalem, bland annat till avlägsna byar i både norr och söder.

Diakonias mål för 2008 är att distribuera 21.400 barnböcker till 214 skolor på Gazaremsan och ytterligare 29.000 till 250 skolbibliotek, folkbibliotek, daghem och ungdomsklubbar som finns under den palestinska myndigheten. Man önskar ge ut sex bra barnböcker, satsa på lässtimulans, föräldramedverkan.

- Varför så många böcker 2008 jämfört med 2007?

- Det berodde på situationen i Gaza. Böckerna kunde inte distribueras 2007, men det görs 2008.

Allt rapporterat 4 mars och 22 maj 2008 i ett e-brev av Andreas Torsténi insamlingsansvarig på Diakonia

**Fortsätt samla pengar till BiS solidaritetsfond: Använd pg 335316-6 (Bibliotek i Samhälle)
Ange Solidaritetsfonden på inbetalningen.**

